

บทที่ 5

การขยายอำนาจด้านจักรวรรดินิยม ค.ศ. 1871 - 1914

ยุคของลัทธิจักรวรรดินิยม : แรกกระตุ้น

ในช่วง 70 ปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประเทศในยุโรปมีความสนใจที่จะแสวงหาดินแดนภายนอกยุโรปน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่จะเชื่อว่าค่าใช้จ่ายในการปกครองและรักษาอาณานิคมสูงกว่ารายรับ และอาณานิคมเป็นภาระหนักที่มักนำความตึงเครียดทั้งด้านนโยบายภายในและด้านต่างประเทศมาสู่ประเทศเจ้าของอาณานิคม

อย่างไรก็ตาม ความคิดเช่นนี้เริ่มเปลี่ยนไปในปลายทศวรรษที่ 1870 และทศวรรษที่ 1890 จะเป็นช่วงเวลาที่มาหาอำนาจในยุโรปแข่งขันกันอย่างรุนแรงในการแสวงหาการครอบครองดินแดนนอกยุโรปโดยไม่คำนึงถึงความส่อแหลมด้านการเมือง การทูต และเศรษฐกิจอย่างรอบคอบ ยุคนี้จึงนับว่าเป็นยุคของลัทธิจักรวรรดินิยม อันหมายถึงความถึงการสร้างจักรวรรดิได้กลายเป็นนโยบายที่ยอมรับกันของมหาอำนาจต่างๆ ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากมติมหาชนในการแผ่ขยายอำนาจ ปัญหาคือเหตุใดในช่วงเวลานี้รัฐบาลและพลเมืองของประเทศเหล่านี้จึงสนับสนุนลัทธิจักรวรรดินิยมอย่างเต็มที่ คำตอบดูเหมือนจะขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจและการเมืองตลอดจนภาวะทางด้านจิตวิทยาของยุคนี้

แน่นอนที่ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจมีบทบาทสำคัญต่อการเติบโตของลัทธิจักรวรรดินิยม การที่อุตสาหกรรมยุโรปเจริญเติบโตและขีดความสามารถในการผลิตเพิ่มขึ้น ตลอดจนการลงทุนส่วนเกินทำให้กลุ่มผลประโยชน์ประเทศมหาอำนาจเชื่อในความจำเป็นของการแสวงหาดตลาดใหม่ แหล่งวัตถุดิบ ตลอดจนดินแดนใหม่เพื่อการลงทุน กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนนโยบายอาณานิคม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มอาชีพต่างๆ ซึ่งได้รับผลประโยชน์จากนโยบายจักรวรรดินิยม เช่น ทหารอาชีพ บริษัทเดินเรือ ผู้ผลิตอาวุธ อุตสาหกรรมต่างๆ ฯลฯ

ลัทธิจักรวรรดินิยมที่เฟื่องฟูขึ้นหลัง ค.ศ. 1870 นั้น ยังได้รับการพิจารณาว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากความรักชาติและความรู้สึกตระหนักในความเป็นชาติที่เกิดขึ้นภายหลังจากการทำสงครามรวมชาติของเยอรมนีและของอิตาลี ซึ่งมีผลทำให้อังกฤษต้องหวั่นไหวกับ

การที่มีประเทศมหาอำนาจใหม่เกิดขึ้น เพราะอาจเป็นศัตรู คู่แข่งขันที่ทำให้อังกฤษหนักใจ ส่วนฝรั่งเศสนั้นผลของการพ่ายแพ้รัสเซียอย่างย่อยยับ และการที่อิตาลีสามารถรวมชาติได้โดยฝรั่งเศสไม่สามารถขัดขวางได้ต่อไป ทำให้ฐานะทางการเมืองระหว่างประเทศของฝรั่งเศสตกต่ำลง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมีผลในแง่ปฏิกริยาโต้ตอบทางจิตวิทยามาก ทางฝ่ายผู้ชนะเช่นเยอรมนีก็ต้องการรักษาเกียรติภูมิของประเทศที่ได้มา ในขณะที่ประเทศที่แพ้สงครามเช่น ฝรั่งเศสก็ต้องการกู้ศักดิ์ศรีของประเทศ แต่สถานการณ์ทางการเมืองและการทหารของฝรั่งเศสภายหลังสงครามฝรั่งเศส-รัสเซียนั้นไม่เปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสทำสงครามล้างแค้น ดังนั้นฝรั่งเศสจึงพยายามหาสิ่งทดแทนการสูญเสียดินแดนของตนในยุโรปด้วยการขยายอำนาจของตนในดินแดนโพ้นทะเล ในเวลาเดียวกันอังกฤษซึ่งยึดนโยบายโดดเดี่ยว (Isolationism) และนโยบายพลดุล (Balance of Power) ในการดำเนินวิถีการทูตและการเมืองของตนกับประเทศยุโรปอื่นๆ ก็หาเครื่องทดแทนด้วยการแผ่ขยายอำนาจและเชิดชูจักรวรรดิอังกฤษให้กว้างใหญ่ไพศาลและมีชื่อเสียงยิ่งขึ้น

ทางด้านยุโรปตะวันออกนั้น เมื่อรัสเซียถูกยับยั้งการขยายอำนาจให้ชะงักอยู่แถบคาบสมุทรบอลข่าน (Balkan) รัสเซียก็เบนความสนใจมายังทวีปเอเชีย และในไม่ช้าทั้งเยอรมนีและอิตาลีก็จะให้ความสนใจต่อการแสวงหาอาณานิคมเช่นกัน เพราะอาณานิคมได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นประเทศมหาอำนาจ ซึ่งแนวความคิดนี้จะเห็นได้ว่า แม้แต่ประเทศเจ้าอาณานิคมในอดีตที่ฐานะความยิ่งใหญ่ลดลง เช่น โปรตุเกสและฮอลันดาต่างก็พยายามรักษาศักดิ์ศรีการมีอาณานิคมในครอบครองอีก โดยเฉพาะฮอลันดานั้นได้เร่งกระชับการปกครองอาณานิคมของตนให้รัดกุมยิ่งขึ้น¹

ความจริงที่ว่าในช่วงสองทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น ภายในยุโรปเองดินแดนส่วนใหญ่ก็มีสันติภาพ จึงเป็นการเปิดโอกาสให้มหาอำนาจในยุโรปใช้กำลังทหารและอำนาจในที่อื่นๆ ของโลก โดยเฉพาะในดินแดนที่ด้อยกว่ายุโรป²

หลัง ค.ศ. 1870 แล้ว ลำดับขั้นของการใช้นโยบายอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจจะเป็นไปในลักษณะ

1. เรียกร้องให้มีการแสวงหาอาณานิคม โดยอ้างเกียรติภูมิของประเทศชาติ
2. ดำเนินมาตรการทางการเมืองและการทหารเพื่อยึดอาณานิคม
3. หลังจากยึดอาณานิคมได้แล้ว จะต้องทำให้ฝ่ายที่คัดค้านการแสวงหาอาณานิคมหมดทางโต้แย้งด้วยการยกเอาประโยชน์ทางเศรษฐกิจขึ้นมาเป็นเหตุผลสำคัญในการยึดอาณานิคม

4. จะต้องทำให้อาณานิคมเป็นแหล่งรายได้ทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในแง่ของ
ลัทธิพาณิชย์นิยมแบบใหม่ ซึ่งรวมถึงการคุ้มครองทางด้านภาษีและการออกกฎหมายเพื่อ
ช่วยให้อาณานิคมเป็นแหล่งรายได้ทางเศรษฐกิจของเมืองแม่หรือประเทศเจ้าอาณานิคม

อย่างไรก็ตาม แรงผลักดันเพื่อการแสวงหาอาณานิคมย่อมมีปัจจัยหลายอย่าง
ประกอบกัน เรื่องเศรษฐกิจแม้จะเป็นประเด็นสำคัญ แต่ก็ไม่ได้มีผลกระทบต่อชนชั้นนายทุน
ทั้งหมด เพราะมีเพียงธุรกิจบางประเภทเท่านั้นที่ได้รับประโยชน์จากการที่ประเทศของตน
เป็นเจ้าอาณานิคม ธุรกิจเหล่านี้เช่น การผลิตและการส่งออกสินค้าประเภทผ้าลายดอกและ
แอลกอฮอล์ชนิดเหลวให้แก่อาณานิคม การนำเข้ายางดิบ ผ้าฝ้ายดิบ กาแฟ เนื้อมะพร้าวตาก
แห้ง และวัตถุดิบอื่นๆ จากอาณานิคม ธุรกิจการเดินเรือ การธนาคาร การผลิตและการค้า
อาวุธยุทโธปกรณ์ ตลอดจนธุรกิจประเภทอุตสาหกรรมหนัก เช่น กิจการโทรเลข รถไฟ

แรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เกิดการแสวงหาอาณานิคมในช่วงนี้คือการ
เผยแพร่วัฒนธรรมคริสต์ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ขยายตัวทวีคูณในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19
สาเหตุสำคัญของการขยายตัวด้านนี้สืบเนื่องมาจากการแพร่หลายของปฏิกิริยาต่อต้านลัทธิ
วัตถุนิยม (Materialism) ในยุโรปประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง คือ การคมนาคมที่สะดวก
มากขึ้นก็ทำให้พวกมิชชันนารีสามารถเดินทางไปเผยแพร่วัฒนธรรมในดินแดนห่างไกลออกไป
มีข้อเปรียบเทียบว่าในช่วงที่ลัทธิอาณานิคมขยายตัว ทั้งมิชชันนารีและพ่อค้าทำหน้าที่คล้าย
กัน ต่างกันว่าในขณะที่ฝ่ายหนึ่งนำความเชื่อ อุดมการณ์และศรัทธาที่สูงส่ง อีกฝ่ายหนึ่งนำ
สินค้าไปให้แก่ชาวพื้นเมืองนอกศาสนา แม้ว่าจุดมุ่งหมายแต่แรกของพวกเขาจะไม่
ได้มุ่งไปที่การยึดดินแดนเหล่านี้ให้อยู่ใต้การปกครองของชาวยุโรป แต่เนื่องจากพวกมิชชัน
นารีก็เช่นเดียวกับชาวยุโรปทั่วๆ ไปที่มีชีวิตอยู่ในสมัยที่ลัทธิชาตินิยมเฟื่องฟู ดังนั้น จึงมี
มิชชันนารีจำนวนไม่น้อยที่สนับสนุนให้เมืองแม่ของตนใช้กำลังทหารเข้าแทรกแซงเพื่อยึด
ดินแดนต่างๆ เป็นอาณานิคม นอกจากนี้ การที่ชาวพื้นเมืองในบางแห่งมีปฏิกิริยาต่อต้าน
การที่ชาวยุโรปส่งล้าเข้าไปในดินแดนของตน และพยายามที่จะเปลี่ยนแนวชีวิต ประเพณี
ตลอดจนความเชื่อดั้งเดิมของตน จึงทำให้ชาวพื้นเมืองเหล่านี้ลอบทำร้ายและฆ่าพวกมิชชัน
นารี ซึ่งประเทศมหาอำนาจในยุโรปถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องทำการโต้ตอบหรือชำระสะสางคดี
เมื่อคนในร่มธงตนได้รับบาดเจ็บล้มตาย³

นักสำรวจซึ่งเป็นนักผจญภัยหลายคนมีส่วนสำคัญในการสร้างอาณานิคมใหม่ เช่น
เฮนรี สแตนเลย์ (Henry Stanley) ชาวเวลส์ผู้แปลงสัญชาติเป็นอเมริกัน มีประสบการณ์

ชีวิตที่โชกโชน เมื่อเขาได้รับจ้างหนังสือพิมพ์ในนิวยอร์กค้นหาลึฟวิงส์โตนจนพบแล้ว สแตนเลย์ก็ตัดสินใจที่จะทำการสำรวจแอฟริกาด้วยตนเองต่อไป เขาได้พิมพ์เรื่องการผจญภัยของเขาในหนังสือชื่อ Through the Dark Continent สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือสแตนเลย์สังเกตเห็นความมั่งคั่งของแอฟริกากลาง เขาประสบความสำเร็จในการทำให้พระเจ้าเลโอโพลด์ที่ 2 (Leopold II) แห่งเบลเยียมทรงสนพระทัยในแผนการของเขา และเขาเป็นผู้บุกเบิกการสร้างจักรวรรดิในแอฟริกาที่ยิ่งใหญ่ให้แก่พระองค์

เบลเยียมเป็นประเทศที่ไม่มีดินแดนในครอบครองโพ้นทะเลของตนเอง การเสียดของเลโอโพลด์เป็นเรื่องส่วนพระองค์ซึ่งสอดคล้องกับสภาวะทางใจของคนที่ต้องการแสวงหาโชคกลางในเวลานั้น เลโอโพลด์ทรงจัดตั้งบริษัทเอกชนขึ้น โดยพระองค์เองเป็นประธานบริษัท และทรงส่งสแตนเลย์และตัวแทนอื่นๆ เข้าไปยังบริเวณคองโก อาศัยทัศนคติที่ว่าใจกลางของแอฟริกาเปิดให้กับชาวมิวชาว เลโอโพลด์ถือสิทธิเข้ายึดครองดินแดนอันกว้างใหญ่โดยการทำสนธิสัญญากับหัวหน้าเผ่าต่างๆ นับร้อยๆ เผ่า เอกสารสนธิสัญญาเหล่านี้จะได้รับการลงนามภายหลังจากที่พวกเบลเยียมได้ให้ของขวัญเล็กๆ น้อยๆ แก่บรรดาหัวหน้าเผ่า รัฐอิสระคองโก (The Congo Free State) ซึ่งได้รับการขนานนามเมื่อมีการประชุมนานาชาติที่เบอร์ลินนั้น อยู่ภายใต้การปกครองส่วนพระองค์ของเลโอโพลด์

แม้ว่าเลโอโพลด์จะให้เหตุผลถึงจุดประสงค์ทั้งด้านวิทยาศาสตร์และด้านมนุษยธรรมในการเข้าครอบครองดินแดนใจกลางของแอฟริกา แต่จุดมุ่งหมายหลักที่แท้จริงคือ การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนพระองค์ พระองค์คาดว่า การอุตสาหกรรมที่เจริญขึ้นนั้นต้องการยางพารา และคองโกก็มีต้นยางและแรงงานของชาวพื้นเมืองจำนวนมาก แต่ชาวพื้นเมืองก็ถูกเบียดเบียนด้วยโรคเมืองร้อนและไม่ตอบสนองต่อการกระตุ้นให้ทำงานของชาวยุโรป ชาวพื้นเมืองจะทำงานก็ต่อเมื่อถูกบีบบังคับด้วยวิธีการที่ทารุณที่สุด ตัวแทนของเลโอโพลด์หาผลประโยชน์ทั้งจากต้นไม้และชาวพื้นเมืองโดยปราศจากความเวทนา แม้ว่ารายได้ของการส่งออกของยางพาราจะสูงถึง 10 ล้านดอลลาร์ใน ค.ศ. 1908 เลโอโพลด์ก็ไม่ได้ทำให้การทำอุตสาหกรรมยางพาราสามารถเลี้ยงตัวเองได้ พระองค์ใช้รายได้จำนวนมากสำหรับความฟุ่มเฟือยส่วนพระองค์ และยืมเงินจำนวนมากจากรัฐบาลเบลเยียมโดยจำนองรัฐอิสระคองโกไว้กับรัฐบาลเบลเยียม ซึ่งภายหลังจากที่เลโอโพลด์สิ้นพระชนม์ รัฐบาลเบลเยียมก็ได้ยึดรัฐอิสระคองโกเป็นของประเทศ และเปลี่ยนชื่อเป็นคองโกเบลเยียม (Belgium Congo) กฎีภาคส่วนนี้ได้รับการปฏิบัติที่ดีขึ้น แต่ก็ยังคงเป็นตัวอย่งที่เลวร้ายของการแสวงหาผลประโยชน์ทั้งด้านมนุษย์และวัตถุ

การยึดครองโกของเลโอโปลด์ดึงดูดความสนใจของรัฐอื่นๆ ในยุโรปถึงคุณค่าของแอฟริกา แต่ก็ทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างประเทศมหาอำนาจอาณานิคมเรื่องผลประโยชน์ในแอฟริกากลาง (Central Africa) เพราะอังกฤษและโปรตุเกสหวาดระแวงแผนการของเบลเยียมและฝรั่งเศสในคองโก และการขยายอิทธิพลของเยอรมนีในแอฟริกาตะวันออกและคาเมรูน (Cameroon) บิสมาร์คซึ่งดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดีของเยอรมนีจึงได้เชิญผู้แทนจากประเทศต่างๆ 15 ประเทศมาประชุมกัน การประชุมแห่งเบอร์ลิน (Conference of Berlin) เริ่มตั้งแต่วันที่ 15 พฤศจิกายน ค.ศ. 1884 ถึงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1885 นั้นที่ประชุมตกลงให้มีรัฐคองโกอิสระที่มีทางออกสู่ทะเล ตกลงเรื่องยุติการมีทาสและการค้าทาส วางกฎเกณฑ์การค้าอาวูชในแอฟริกากลางประกันเสรีภาพในการค้าขายและการเดินเรือในแม่น้ำคองโกและแม่น้ำไนเจอร์ (Niger) ที่ประชุมยังตัดสินใจเรื่องเขตอิทธิพลของมหาอำนาจในแอฟริกาตะวันตก แอฟริกาตะวันตกเฉียงใต้ และแอฟริกาตะวันออก เพื่อป้องกันการแก่งแย่งอาณานิคมอันจะนำไปสู่สงครามใหญ่

การประชุมที่เบอร์ลินครั้งนี้แสดงถึงความร่วมมือระหว่างเยอรมนีและฝรั่งเศส^๑ โดยบิสมาร์คอาศัยความร่วมมือจากนายกรัฐมนตรีจูลส์ แฟร์รี (Jules Ferry) ของฝรั่งเศสเพื่อขัดขวางความทะเยอทะยานของอังกฤษที่จะผนวกคองโก แต่ที่จริงแล้ว อังกฤษต้องการประโยชน์จากด้านการค้ามากกว่าการผนวกดินแดน และอังกฤษก็ได้เปรียบจากข้อตกลงของการประชุม เพราะสามารถกีดกันฝรั่งเศสออกจากคองโกเช่นกัน ผู้ที่ได้ประโยชน์จากการประชุมครั้งนี้ คือ พระเจ้าเลโอโปลด์ที่ 2 ซึ่งสามารถทำให้ที่ประชุมยอมรับว่ารัฐคองโกเป็นสมบัติส่วนตัวพระองค์ โดยใช้สมาคมระหว่างประเทศแห่งคองโก (International Association of the Congo) ของพระองค์เป็นเครื่องมือในการครอบครองรัฐคองโก แม้ว่าต้องเปิดรัฐใหม่แห่งนี้เป็นตลาดเสรีสำหรับการค้าของนานาชาติ

การประชุมแห่งเบอร์ลินยังทำให้การแบ่งส่วนที่เหลือของแอฟริกาเป็นระเบียบ กฎขั้นพื้นฐานที่มีการตกลงกัน คือ ชาติที่มีดินแดนในครอบครองทางชายฝั่งมีสิทธิก่อนในดินแดนติดต่อกับที่อยู่ส่วนใน แต่เพื่อที่จะให้มีการยอมรับการอ้างสิทธิ จะต้องมิขัดสนับสนุนด้วยการปรากฏของการบริหารและทหาร ดังนั้นข้อตกลงในการประชุมจึงเป็นสัญญาณให้ประเทศคู่แข่งต่างเคลื่อนกำลังทหารและพลเรือนเข้ายึดครองแอฟริกา ดังนั้นชั่วระยะเวลา 15 ปี แอฟริกาเกือบทั้งทวีปก็ถูกชาวยุโรปครอบครอง วิธีการที่ประเทศเหล่านี้ใช้ก็เหมือนกับที่ตัวแทนของเลโอโปลด์ใช้มาก่อน คือ พวกมิชชันนารีเดินทางเข้าไปในส่วนลึกของแอฟริกาเพื่อหา

หัวหน้าเผ่าที่จะเซ็นสนธิสัญญา พวกหัวหน้าเผ่าซึ่งไม่เข้าใจว่า สนธิสัญญาหมายถึงอะไร และมีอำนาจที่จะเปลี่ยนแปลงสิทธิ ไม่ว่าจะเป็นด้านอธิปไตยหรือทรัพย์สินสมบัติ แต่พวกผิวขาวกระทำเหมือนกับว่าพวกหัวหน้าเผ่าเหล่านี้เข้าใจ ดังนั้นสิทธิต่างๆ จึงได้รับการโอนมาให้แก่รัฐบาลยุโรปบางประเทศ ความยากลำบากอย่างเดียวกันที่เกิดขึ้น คือ เมื่อประเทศคู่แข่งได้รับสิทธิเข้าซ้อนกันในพื้นที่ดินแดนแห่งเดียวกัน ปัญหาดังกล่าวจะได้รับการส่งมายังเมืองหลวงของประเทศในยุโรปเพื่อทำข้อตกลงระหว่างประเทศ'

การขยายดินแดนทั้งของเยอรมนีและฝรั่งเศสในแอฟริกาไม่เหมือนกับการขยายจักรวรรดิของอังกฤษ และนโยบายของทั้งสองประเทศรอดหน้าด้วยการร่วมมือกันระหว่างบิสมาร์คและแฟร์ในปัญหาคองโก ดังที่ปรากฏในการประชุมแห่งเบอร์ลินในปลาย ค.ศ. 1884 - ต้น ค.ศ. 1885 ซึ่งมีการวางกฎสากลว่ามหาอำนาจใดก็ตามอาจอ้างสิทธิดินแดนในแอฟริกาด้วยการครอบครองมันและแจ้งให้แก่มหาอำนาจอื่น สนธิสัญญาเบอร์ลิน ค.ศ. 1885 (Berlin Treaty of 1885) จึงเป็นสนธิสัญญาแรกที่ใช้คำว่าเขตอิทธิพล (Sphere of Influence)

การประชุมแห่งเบอร์ลินให้แรงกระตุ้นที่สำคัญต่อลัทธิจักรวรรดินิยม มันเป็นการเผยแพร่การเคลื่อนไหวให้เป็นที่ทราบทั่วถึงกันในขณะที่มีการตั้งอัตราภาษีศุลกากรสูงและนโยบายอื่นๆ ของลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจ ทั้งมีการอ้างเหตุผลของลัทธิจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจและการรักษาชาติ จาก ค.ศ. 1885 เป็นต้นไป ลัทธิจักรวรรดินิยมจะมีความต่อเนื่องไปจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 การต่อต้านลัทธิจักรวรรดินิยมในบางประเทศ เช่น ฝรั่งเศสและอิตาลีก็พลอยสูญสลายไปด้วย'

ลัทธิอาณานิคมและลัทธินาวีใหม่ (New Navalism)

สิ่งที่พึงปรารถนาสำหรับชาติที่อยู่ในฐานะประเทศมหาอำนาจและประชากรมีความรักชาติ คือ กองทัพเรือที่เข้มแข็งและน่าเกรงขาม การตระหนักถึงเรื่องนี้อยู่ที่การสร้างสรรค์ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจและลัทธิจักรวรรดินิยมแห่งชาติ อังกฤษได้ครอบครองฐานะมหาอำนาจอันดับหนึ่งด้านกองทัพเรือ และฝรั่งเศสก็มีกองทัพเรือที่น่าเกรงขาม อย่างไรก็ตามตลอดเวลาที่ผ่านมา ประเทศมหาอำนาจในภาคพื้นทวีปยุโรปพิจารณาว่ากองทัพบกมีความสำคัญมากกว่ากองทัพเรือและใช้งบประมาณในการสร้างเสริมกองทัพบกมากกว่ากองทัพเรือ

1. ทรราชจนกระทั่งประเทศมหาอำนาจในภาคพื้นทวีปยุโรปเริ่มแข่งขันกันในด้านจักรวรรดินิยมทั้งในแอฟริกา เอเชีย และมหาสมุทรแปซิฟิก และจนกระทั่งมีการอ้างเหตุผล

ทางเศรษฐกิจของการใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมกับดินแดนภายนอก และความจำเป็นด้านการตั้งกำแพงภาษีศุลกากรอย่างสูงของประเทศต่างๆ เพื่อการคุ้มครองด้านรายได้ประเทศเริ่มฝังแน่นอยู่ในสำนึกของประชาชนโดยทั่วไปแล้ว กองทัพเรือก็ได้รับการพิจารณาว่ามีความสำคัญและความมั่นคงของประเทศเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ตลอดทศวรรษที่ 1870 เมื่อขนาดและความสิ้นเปลืองของกองทัพบกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว รายจ่ายในเรื่องกองทัพเรือยังคงค่อนข้างต่ำและค่อนข้างตายตัว ค่าใช้จ่ายในกองทัพเรืออังกฤษประมาณ 50 ล้านดอลลาร์ ฝรั่งเศส $37\frac{1}{2}$ ล้านดอลลาร์ รัสเซีย $11\frac{1}{4}$ ล้านดอลลาร์ และเยอรมนี $8\frac{3}{4}$ ล้านดอลลาร์ แต่เมื่อรัสเซียพบว่าในการกระทบกระทั่งกับอังกฤษใน ค.ศ. 1878 นั้น กองทัพเรือรัสเซียถูกกองทัพเรืออังกฤษยับยั้งที่คอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) และในขณะที่การกระทบกระทั่งกันมีที่กล่าวจะเป็นในแนวที่กว้างขึ้นทั้งในเปอร์เซีย อินเดีย และตะวันออกไกล รัสเซียก็เพิ่มการสร้างกองทัพให้เข้มแข็งขึ้นในช่วงระยะเวลาอันสั้น โดยสร้างฐานทัพเรือที่แข็งแกร่งที่โอเดสซา (Odessa) และเวลาตีวอสตอค และเพิ่มค่าใช้จ่ายทางเรือใน ค.ศ. 1886 เป็น $18\frac{3}{4}$ ล้านดอลลาร์ ฝรั่งเศสก็เช่นกันเห็นว่าการที่ตนไม่สามารถสะกดกันอังกฤษทั้งในอียิปต์และพม่าได้เพราะฝรั่งเศสมีกองทัพเรือที่ด้อยกว่า รัฐบาลจึงเพิ่มค่าใช้จ่ายด้านกองทัพเรือเป็น 40 ล้านดอลลาร์ใน ค.ศ. 1886 และอีก 2 ปีต่อมา อิตาลีก็เพิ่มภาระหนักให้แก่ประชากรของตนด้วยการใช้เงินถึง 30 ล้านดอลลาร์ เพื่อเสริมสร้างกองทัพเรือ

อังกฤษรู้สึกตระหนกต่อการที่รัสเซียและฝรั่งเศสสร้างเสริมกองทัพเรือ เพราะเป็นการท้าทายความเป็นหนึ่งด้านจักรวรรดิของอังกฤษในทุกแห่งหน และกำลังทางนาวิกที่เพิ่มขึ้นของประเทศทั้งสองนี้ เมื่อรวมกันแล้วจะทำให้การท้าทายดังกล่าวมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แม้ว่ากองเรือรบของอังกฤษจะเท่าเทียมกับกองเรือรบของฝรั่งเศสและรัสเซียในทะเลเล็ก แต่มันยากที่จะตรวจตราอาณาเขตของอังกฤษทั้งหมด และกำจัดการโจมตีโดยเรือลาดตระเวนซึ่งรัสเซียและฝรั่งเศสมีความชำนาญ เมื่ออังกฤษได้กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจและอาหารสำหรับพลเมืองอังกฤษขึ้นอยู่กับการค้าและการขนส่งทางทะเล ซึ่งถ้ากิจกรรมดังกล่าวถูกขัดขวางก็ย่อมหมายถึงความหายนะของอังกฤษ

ใน ค.ศ. 1888 คณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยนายพลเรืออังกฤษ 3 คน ซึ่งได้รับแต่งตั้งเพื่อรายงานเรื่องกิจการนาวิกได้ให้ความเห็นว่าไม่ควรเสียเวลาที่จะสร้างเสริมกำลังของอังกฤษให้เหนือกว่ารัสเซียและฝรั่งเศส ลอร์ดจอร์จ แฮมิลตัน (Lord George Hamilton) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารเรือในรัฐบาลของมาร์ควิส ซอลิสเบอรี (Marquess

Salisbury) ได้สนับสนุนการสร้างมาตรฐานแบบเทียบเท่าสองมหาอำนาจ และใน ค.ศ. 1889 เขาก็ผลักดันพระราชบัญญัติการป้องกันทางนาวิ (Naval Defense Act) ซึ่งเพิ่มกำลังทางนาวิของอังกฤษถึง 318,000 ตันในเวลา 4½ ปี และใน ค.ศ. 1890 ค่าใช้จ่ายทางเรือของอังกฤษขึ้นสูงถึง 86½ ล้านดอลล่าร์

เพื่อตอบโต้การกระทำของอังกฤษ ทั้งฝรั่งเศสและรัสเซียเพิ่มงบประมาณทางทหารเรือประเทศละหนึ่งล้านดอลล่าร์และเป็นพันธมิตรในการป้องกันร่วมกัน ใน ค.ศ. 1890 เคานต์ เลโอ ฟอน คาปริวี (Count Leo von Caprivi) ผู้สืบทอดตำแหน่งต่อจากบิสมาร์คได้รับการสนับสนุนจากจักรพรรดิวิลเลียมที่ 2 (William II) จนสภาไรช์ชตาค (Reichstag) อนุมัติงบประมาณในการสร้างกองทัพเรือเยอรมันและเพิ่มการลงทุนถึง 22½ ล้านดอลล่าร์ และในปีเดียวกันสหรัฐอเมริกาเพิ่มกองเรือขึ้นอีกถึง 100 ลำ และหลังจากนั้นไม่นานญี่ปุ่นก็เพิ่มกำลังกองทัพเรือของตนอีก*

ในไม่ช้าทฤษฎีของลัทธินาวิกเริ่มก่อรูปขึ้นในประเทศเหล่านี้ และได้รับการเผยแพร่อย่างแข็งขัน และในเวลาไม่นานนัก มวลชนก็พลอยซาบซึ้งไปกับทฤษฎีเหล่านี้ นักทฤษฎีทางนาวิที่มีชื่อเสียงที่สุดของทศวรรษที่ 1890 คือนายทหารเรือชาวอเมริกันชื่อร้อยเอกอัลเฟรด มาฮาน (Captain Alfred Mahan) หนังสือที่มีชื่อเสียงของเขาคือ "อิทธิพลของมหาอำนาจทางทะเลต่อการปฏิวัติฝรั่งเศสและจักรวรรดิ (The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire) ซึ่งปรากฏแพร่หลายใน ค.ศ. 1892 และเรื่อง "ชีวิตของเนลสัน" (Life of Nelson) ซึ่งแพร่หลายใน ค.ศ. 1897

ใน ค.ศ. 1894 สันนิบาตทหารเรือ (Navy League) ได้รับการก่อตั้งขึ้นในอังกฤษ เพื่อเผยแพร่ความคิดด้านการส่งเสริมทางนาวิ และในเยอรมนีก็มีการจัดตั้งองค์กรแบบเดียวกันใน ค.ศ. 1897 และเสนายตีว่าการทหารเรือคนใหม่คืออัลเฟรด ฟอน เทียปิตซ์ (Alfred von Tirpitz) ซึ่งอำนาจของร้อยเอกมาฮานอย่างใจจดใจจ่อก็ได้สรุปว่า ฐานะของเยอรมนีในโลกคล้ายกับหอยที่ไม่มีเปลือกหุ้ม

การอ้างเหตุผลนานาประการถูกนำมาใช้เพื่อยืนยันให้ประชาชนเห็นว่าเขาควรสนับสนุนกองทัพเรือให้เข้มแข็งขึ้น ซึ่งจะเป็นรูปแบบหนึ่งของการค้าประกันแห่งชาติ สำหรับกองเรือพาณิชย์และการค้าต่างประเทศ เพราะกองทัพเรือจะคุ้มครองพ่อค้าและนักลงทุน นักท่องเที่ยวและพวกเขาเผยแพร่ศาสนา และนำระเบียบและความมั่นคงปลอดภัยมาสู่ประชาชนที่ล้าหลังและช่วยในการพัฒนาคนเหล่านั้น และมันจะทำให้เกียรติภูมิของคนที่ยิ่งใหญ่แล้วสูง

ขึ้นและเป็นการให้ความเชื่อมั่นที่จะมีสิทธิมีเสียงในดินแดนต่างๆ ของโลก ถ้าปราศจากกองทัพเรือที่มีอำนาจภาพ จะไม่มีชาติใดที่สามารถเป็นมหาอำนาจโลกได้ ถ้าปราศจากอำนาจด้านจักรวรรดิ ประเทศในยุโรปก็จะไม่สามารถเป็นมหาอำนาจ และตามหลักของชีววิทยาแบบดาร์วิน ชาติที่อยู่ในฐานะรองลงไปก็จะเสื่อมสลายและตายในที่สุด

ดังนั้นลัทธิทางนาวิจึงเป็นที่นิยมเป็นพิเศษในตอนท้ายของทศวรรษที่ 1890 และเป็นที่ประจักษ์ชัดโดยข้อเท็จจริง 2 ประการ ประการแรกคือ ค่าใช้จ่ายทางนาวิเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ใน ค.ศ. 1900 อังกฤษใช้เงินถึง 130 ล้านดอลลาร์ ฝรั่งเศส 62½ ล้าน รัสเซีย 42½ ล้าน เยอรมนี 37½ ล้าน และอิตาลี 22½ ล้านดอลลาร์ ประการที่สองคือพรรคการเมืองต่างๆ ยกเว้นพรรคที่นิยมลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) ต่างก็สนับสนุนกฎหมายทางนาวิ และถือว่าเป็นภารกิจของประเทศ ลัทธิทางนาวิจึงเป็นผลผลิตโดยธรรมชาติของการรวมกันระหว่างลัทธิชาตินิยมและเศรษฐกิจ (Economic Nationalism) และจักรวรรดินิยมแบบชาตินิยม (National Imperialism)¹⁰

แรงกระตุ้นด้านยุทธศาสตร์และการเมือง

นอกจากนี้ การที่ประเทศมหาอำนาจอุตสาหกรรมหวนกลับไปใช้ลัทธิชาตินิยมทางเศรษฐกิจในรูปของการคุ้มครองทางเศรษฐกิจแก่อุตสาหกรรมของประเทศตน เช่น การตั้งอัตราภาษีศุลกากรอย่างสูง ก็ทำให้เกิดความหวาดระแวงในประเทศที่ยังยึดในหลักการค้าเสรีว่า ดินแดนที่พวกเขาสามารถค้าได้โดยเสรีจะค่อยๆ ชาติหายไป นอกจากว่าจะมีการคุ้มครองตนเองด้วยมาตรการบางประการ ตัวอย่างเช่น แนวความคิดแบบชาวอังกฤษบางกลุ่มที่เรียกร้องให้มีการจัดตั้งสมาพันธ์จักรวรรดิ (Imperial Federation) ขึ้นเพื่อสร้างสหภาพศุลกากรร่วมกันในหมู่ประเทศที่เป็นอาณานิคมของอังกฤษ ซึ่งสินค้าอังกฤษจะได้รับอภิสิทธิ์เหนือสินค้าชาติอื่น หรือด้วยการยึดดินแดนที่มั่งคั่งที่สุดที่ยังเหลืออยู่ก่อนที่มหาอำนาจอื่นที่ยึดนโยบายกีดกันทางการค้าจะยึดดินแดนเหล่านั้นเสียก่อน"

อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงที่ว่ากลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ มีส่วนผลักดันลัทธิจักรวรรดินิยมย่อมไม่ได้หมายความว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจทำให้เกิดลัทธิจักรวรรดินิยม การยืนยันของจอห์น แอทกินสัน ฮอบสัน (John Atkinson Hobson) ในหนังสือเรื่อง Imperialism (ค.ศ. 1902) ของเขาที่กล่าวว่ากลุ่มการเงินนานาชาติเป็นพลังที่ชี้นำนโยบายจักรวรรดินิยม จัดการควบคุมกลุ่มอิทธิพลต่างๆ ด้วยการควบคุมหนังสือพิมพ์ และด้วยการกดดันโดยตรง ทฤษฎี

ของชอบสันนิษฐานว่าเป็นการกล่าวเกินความจริงและบิดเบือนประวัติศาสตร์¹² หรือการที่เลนิน (V.I. Lenin) กล่าวในความเรียงที่ขึ้นชื่อของเขาคือ Imperialism, The Highest Stage of Capitalism (ค.ศ. 1917) ที่ว่ารัฐทุนนิยมต้องมีนโยบายจักรวรรดินิยมเพราะว่าเป็นจักรวรรดินิยมเท่ากับเป็นการให้ความสำคัญที่สุดต่อปัจจัยทางเศรษฐกิจในหลักเกณฑ์ด้านนโยบาย ซึ่งเมื่อพิจารณาจากพื้นฐานของหลักฐานที่แน่ชัดแล้วเป็นสิ่งที่เป็นไปได้¹³ และการปลดปล่อยอาณานิคมโดยนักจักรวรรดินิยมในประเทศต่างๆ โดยผ่านทางรัฐสภาภายหลัง ค.ศ. 1945 และโดยการมุ่งใช้เงินทุนในการพัฒนาประเทศ

แม้ว่าในบางกรณีรัฐบาลจะใช้ข้อโต้แย้งทางเศรษฐกิจเป็นเหตุผลในการยึดครองอาณานิคม แต่เหตุที่รัฐบาลทำเช่นนั้นเพราะเป็นการง่ายกว่าที่จะโน้มน้าวการสนับสนุนจากมหาชนยิ่งกว่าการพูดถึงเหตุผลทางด้านการเมืองและด้านยุทธศาสตร์โดยตรง ตัวอย่างเช่น คำอธิบายของรัฐบาลอังกฤษในการยึดครองอียิปต์ใน ค.ศ. 1882 นั้นได้พูดถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ดูจะเป็นการถูกต้องมากกว่าที่จะพูดว่าการแทรกแซงของอังกฤษเป็นผลมาจากความไม่สงบที่แพร่ขยายทั่วอียิปต์ซึ่งเป็นอันตรายต่อเส้นทางคมนาคมระหว่างอังกฤษและอินเดีย หรือในกรณีการขยายอำนาจของอังกฤษเหนือในอาซาแลนด์ (Nyasaland) นั้น ลอร์ด ซอลสเบอรี (Lord Salisbury) ซึ่งมีเหตุผลทางด้านการเมืองในการขยายดินแดนกลับรั้งรอที่จะปฏิบัติการจนกว่าจะได้กระตุ้นความสนใจของวงการธุรกิจอังกฤษ ซึ่งเขาทำด้วยการให้หนังสือพิมพ์ The Times เขียนบทความเกี่ยวกับความก้าวหน้าทางการค้า นอกจากนี้ข้อเท็จจริงคือแทนที่กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้จะขยายอิทธิพลควบคุมเหนือนโยบายการทูตและการเมืองของลัทธิจักรวรรดินิยม กลุ่มผลประโยชน์ทางธุรกิจเหล่านี้กลับได้รับการวิงวอนหรือการเอาใจจากรัฐบาลเพื่อให้สนับสนุนนโยบายอาณานิคม ตัวอย่างเช่น กลุ่มนายธนาคารเยอรมันซึ่งสนับสนุนโครงการสร้างทางรถไฟสายเบอร์ลิน-แบกแดด (Berlin - Baghdad Railway) อย่างไม่เต็มใจ ทั้งนี้เพราะได้รับการขอร้องแกมบังคับจากรัฐบาล¹⁴

อันที่จริงแล้ว การศึกษาเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยมในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะชี้ให้เห็นชัดว่านักการเมืองซึ่งควบคุมนโยบายของประเทศมหาอำนาจยึดนโยบายจักรวรรดินิยมโดยพิจารณาในแง่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจน้อยมาก พวกเขาได้รับอิทธิพลทางตรงจากการหวาดระแวงประเทศอื่นๆ และความกลัวการเสื่อมอำนาจในอนาคต ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ได้รับการเร่งเร้าจากบรรยากาศทางด้านจิตวิทยาในช่วงเวลาหลังจากสงครามฝรั่งเศส-ปรัสเซียในการปะทะกันดังกล่าว ความสำคัญของอำนาจการทหารเป็นที่เห็นเด่นชัด และความคิดที่

ฝั่งรากนับตั้งแต่เวลานั้นคือรัฐที่ยิ่งใหญ่ย่อมได้รับความนับถือจากประเทศเพื่อนบ้านก็ต่อเมื่อกระทำการที่แสดงถึงความเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ของคนที่ยืนยันถึงชุมชนแห่งอำนาจ ประเทศซึ่งสูญเสียชื่อเสียงเพราะความพ่ายแพ้ทางการทหารหรือการไม่กระตือรือร้นที่จะปฏิบัติการใดๆ กลับมีความกระหายที่จะแสดงตนว่าไม่ซอมหาอำนาจที่กำลังเสื่อมสลาย และทางที่รวดเร็วและเห็นได้ชัดที่สุดในการทำสิ่งนี้คือการเพิ่มดินแดนภาคโพ้นทะเลภายใต้การยึดครองของตน และเมื่อเลือกดำเนินการเช่นนี้ ประเทศเหล่านี้ก็พบว่ามันเป็นการยืนยันที่แน่ชัดว่าความล้มเหลวที่จะขยายอำนาจนอกยุโรปเป็นเครื่องหมายของความเสื่อมโทรม¹⁵

ใน ค.ศ. 1883 เมื่อเซอร์จอห์น ซีลีย์ (Sir John Seeley) พิมพ์หนังสือเล่มที่มีชื่อเสียงที่สุดของเขาคือ *The Expansion of England* เขาก็ให้เห็นถึงการเติบโตของรัสเซียและสหรัฐอเมริกาและเตือนว่าในเวลา 50 ปี ประเทศมหาอำนาจทั้งสองจะทำให้ฝรั่งเศสและเยอรมนีกลายเป็นรัฐของคนแคระและอังกฤษก็จะตกอยู่ในสภาพเดียวกัน ถ้าหากชาวอังกฤษยังเห็นว่าตนเองเป็นเพียงรัฐยุโรปรัฐหนึ่ง¹⁶ ในฝรั่งเศสก็เช่นเดียวกัน ศาสตราจารย์เลอรอย-โบลีเยร์ (Leroy - Beaulieu) ได้ย่ำว่าการขยายตัวด้านอาณานิคมเป็นเรื่องของความเป็นความตายของฝรั่งเศส และถ้าฝรั่งเศสไม่ได้เป็นมหาอำนาจด้านอาณานิคม ก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเวลาเท่านั้นว่าฝรั่งเศสจะตกอยู่ในฐานะเช่นเดียวกับกรีซและโรมานีเยเมื่อไหร่¹⁷ ความคิดเห็นแบบเดียวกันได้เกิดขึ้นในเยอรมนีซึ่งการสนับสนุนเรื่องนโยบายอาณานิคมนั้นเรียกร้องดินแดนของเยอรมนีภายใต้ดวงอาทิตย์ และบุคคลชักนำทางการทหารของเยอรมนีเช่น ประธานคณะเสนาธิการอัลเฟรด ฟอน ชลีฟเฟิน (Alfred von Schlieffen) และที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศที่มีอิทธิพลฟรีดริช ฟอน โฮลสไตน์ (Friedrich von Holstein) ต่างเชื่อมั่นถึงความจำเป็นของเยอรมนีที่จะแหวกวงล้อมในภาคพื้นทวีปยุโรป และใน ค.ศ. 1905 ระหว่างที่เกิดวิกฤตการณ์มอริออคโค ทั้งสองคนต่างต้องการทำสงครามกับฝรั่งเศสเพื่อเป็นก้าวแรกที่จะมุ่งสู่นโยบายจักรวรรดิที่มีประสิทธิภาพ¹⁸

ความกลัวเรื่องฐานะในอนาคตกาลเกิดขึ้นกับมหาอำนาจเกือบทุกประเทศ ซึ่งเท่ากับเป็นการเร่งรีบดำเนินการและการขาดการพิจารณาที่รอบคอบในขั้นตอนของการยึดครอง แม้ว่าจะมีความสงสัยเกิดขึ้นเป็นครั้งเป็นคราวเพราะดินแดนที่ได้มาดูเหมือนจะไม่มีค่าสำคัญด้านยุทธศาสตร์หรือเศรษฐกิจและดูจะเป็นเรื่องยากแก่การป้องกัน อย่างไรก็ตาม การที่มหาอำนาจอื่นๆ แข่งขันเพื่อดินแดนเดียวกันนี้ ทำให้ความสงสัยดังกล่าวถูกลบล้างไป มหาอำนาจยังมีความหวังว่าในอนาคตดินแดนที่ได้มาเหล่านี้อาจจะมียุทธค่ามากขึ้น และสนองตอบความต้องการในอนาคต

ข้อเท็จจริงที่ว่ามวลชนมีอารมณ์ที่อ่อนไหวต่อการปลุกเร้าด้านจักรวรรดินิยม และสามารถชักนำให้เชื่อว่ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นความก้าวหน้าด้านเศรษฐกิจเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้รัฐบาลดำเนินนโยบายและแสวงหาอาณานิคมมากขึ้น ในประเทศซึ่งการปฏิวัติสังคมนิยมมีท่าทีว่าจะเป็นไปได้ พวกชนชั้นปกครองมีแนวโน้มที่จะใช้นโยบายแสวงหาอาณานิคมแบบเร่งรัด ดังเช่นจอมพลเรืออัลเฟรด ฟอน เทียปิตซ์ (Alfred von Tirpitz) ซึ่งสนับสนุนลัทธิจักรวรรดินิยมเพราะเขาเชื่อว่าจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือที่ผ่องแผ้วดุลพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (Social Democrats) ได้

ความกระตือรือร้นของมวลชนสำหรับลัทธิจักรวรรดินิยมและการที่หนังสือพิมพ์สนับสนุนลัทธินี้โดยการพรรณานาถึงรายละเอียดของสงครามอาณานิคมทำให้ผู้ที่มีมนุษยธรรมทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์นโยบายอาณานิคมของรัฐบาล ใน ค.ศ. 1906 พรรคเซนเตอร์ (The Center Party) ได้โจมตีนโยบายของรัฐบาลเยอรมันในแอฟริกาตะวันตกเฉียงใต้ เพราะความทารุณและการละเมิดมนุษยธรรมในการปฏิบัติต่อชาวพื้นเมือง ในอังกฤษก็เช่นเดียวกัน นักมนุษยธรรมเช่น จี.พี. กูช (G.P. Gooch) ได้กล่าวไว้ใน ค.ศ. 1902 ว่าลัทธิจักรวรรดินิยมทำให้กระแสของศีลธรรมตกต่ำลงด้วยการแพร่ความเชื่อที่ว่าชนเชื้อชาติที่เหนือกว่าไม่จำเป็นต้องใช้มาตรฐานทางศีลธรรมกับชนเชื้อชาติที่ด้อยกว่าโดยวิธีจำกัดว่าพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของชนเผ่าต่างๆ และโดยการเพิ่มความเป็นปฏิปักษ์ระหว่างชาติต่างๆ มีการแสวงหาผลประโยชน์จากชาวพื้นเมืองอย่างทารุณและยกย่องสงคราม

ลัทธิจักรวรรดินิยมจึงถูกโจมตีอย่างมากในขณะเดียวกัน และในระยะยาวมันก็เพิ่มความสงสัยและความตึงเครียดระหว่างประเทศมหาอำนาจ แต่ในขณะที่การกล่าวหาเรื่องการสนับสนุนความป่าเถื่อนและการแสวงหาผลประโยชน์มีความจริงแฝงอยู่ ในอีกแง่หนึ่งการเสียดสีของพวกมิชชันนารีจำนวนหลายพันคนตลอดจนผู้บริหารอาณานิคมซึ่งต่อสู้เพื่อลดล้างสิ่งเหล่านี้ พร้อมกับนำรัฐบาลที่ดี การปรับปรุงด้านการศึกษาและวัตถุ การสาธารณสุขตลอดจนคุณประโยชน์ด้านอื่นๆ ต่อมวลชนพื้นเมืองก็ไม่ควรจะถูกละเลยในการพิจารณาความรู้สึกในภาระหน้าที่ที่ผลักดันคนเหล่านี้ อาจถูกเหยียดหยันหรือได้รับการมองในแง่ร้าย แต่ถ้าปราศจากคนเหล่านี้และคุณประโยชน์ที่พวกเขาได้ทำขึ้นมา มวลชนในเอเชียและแอฟริกาอาจไม่สามารถพัฒนาหรือยกระดับการครองชีพของชาติตนเองดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้¹⁰

จุดสูงสุดของลัทธิจักรวรรดินิยม

ในระหว่าง ค.ศ. 1895 - 1905 ความกระตือรือร้นในการขยายอำนาจด้านจักรวรรดินิยมขึ้นถึงขีดสุดและก็เริ่มเสื่อมลง ในขณะที่การขยายอำนาจของประเทศจักรวรรดินิยมรุกหน้าไปนั้น การแข่งขันกันก็เพิ่มขึ้นยิ่งขึ้น การกระทบกระทั่งกันระหว่างประเทศมหาอำนาจจักรวรรดินิยมเกิดขึ้นบ่อยครั้งยิ่งขึ้นและเป็นอันตรายเพิ่มขึ้น และรัฐบาลของประเทศเหล่านี้ก็ขาดความระมัดระวังและทำการเกินขีดจำกัดของตนมากขึ้น ในช่วงเวลาเพียง 10 ปี เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นหลายครั้งและมหาอำนาจซึ่งคลั่งไคล้ในจักรวรรดินิยมก็พบกับการถอยหลังหรือการชะงักงัน ประเทศเจ้าอาณานิคมเก่าแก่เช่นสเปนได้สูญเสียอาณานิคมฟิลิปปินส์ให้แก่สหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. 1898 ในขณะที่เดียวกันประเทศที่พยายามเป็นเจ้าอาณานิคมใหม่ๆ ก็ประสบอุปสรรคเช่น ความพ่ายแพ้ของชาติอิตาลีที่อะโดวา (Adowa) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1896 ซึ่งทหารอิตาลีจำนวน 6,000 คน ถูกกำลังผสมที่เหนือกว่าของอะบิสซิเนียและพวกมุสลิมเดอริวิชทำลายจนหมดสิ้น ลัทธิจักรวรรดินิยมของอิตาลีในแอฟริกาตะวันออกจึงหยุดชะงักลงเป็นระยะเวลานาน²⁰

การแข่งขันกันด้านจักรวรรดินิยมระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสก็ทำให้เกิดความตึงเครียดในการประจัญหน้ากันเช่นกรณีวิกฤตการณ์ฟาโชดา (The Fashoda Crisis) ในปลายเดือนกันยายน ค.ศ. 1898 ซึ่งแม้อังกฤษจะเป็นฝ่ายมีชัย สามารถบีบบังคับให้ฝรั่งเศสถอนตัวออกจากบริเวณต้นแม่น้ำไนล์ และอังกฤษก็มีอำนาจควบคุมตั้งแต่ตอนบนถึงตอนล่างของอียิปต์ทั้งหมดโดยปราศจากการท้าทาย

อย่างไรก็ตาม อังกฤษก็ประสบปัญหายิ่งใหญ่ในแอฟริกาใต้เมื่อเกิดสงครามกับพวกบัวร์ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1899 สงครามครั้งนี้อังกฤษต้องใช้ทหารจำนวนถึง 350,000 คนเพื่อปราบพวกบัวร์จำนวนเพียง 60,000 คน และต้องใช้เวลาประมาณ 4 ปี จึงจะสามารถปราบพวกบัวร์ได้ราบคาบจริงๆ สงครามบัวร์ทำให้อังกฤษเสียชื่อเสียงมาก และประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ก็มีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่ออังกฤษ อย่างไรก็ตาม เมื่อสงครามยุติลงอังกฤษก็พยายามเอาใจพวกบัวร์ด้วยการให้มีเสรีภาพในการปกครองตนเอง ในขณะเดียวกันอังกฤษก็รวมรัฐทรานสวาล (Transvaal) รัฐอิสระโอเรนจ์ (Orange Free State) และแคว้นนาตาล (Natal) เข้ากับเคปโคโลนี (Cape Colony) ของตน โดยรวมเป็นสหภาพแอฟริกาใต้ (South African Union)

ในระหว่างสงครามบัวร์นี่เอง ความรู้สึกชื่นชมและภาพลักษณ์ที่ดีของอาณานิคมก็เริ่มจางหายไป ความนิยมในลัทธิจักรวรรดินิยมในอังกฤษก็ค่อยๆ เสื่อมสลายไปเช่นกัน²¹

การแข่งขันด้านอาณานิคมยังทำให้เกิดสงครามระหว่างรัสเซียและญี่ปุ่น รัสเซียมีความปรารถนาที่จะขยายอำนาจมาทางเอเชียตะวันออก และในระหว่างที่มหาอำนาจยุโรปส่งกองทัพมาช่วยกันปราบกบฏนักมวย (The Boxer Rebellion) ใน ค.ศ. 1900 รัสเซียได้ฉวยโอกาสส่งทหารจำนวนหลายแสนคนเข้าไปในแมนจูเรีย และแสดงท่าทีว่าจะยึดครองแมนจูเรียเป็นการถาวร ท่าทีเช่นนี้สร้างความกังวลให้ไม่เฉพาะแต่จีนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงอังกฤษและญี่ปุ่น แต่เนื่องจากระยะเวลาดังกล่าวอังกฤษยังมีปัญหาในแอฟริกามาก จึงไม่สามารถต่อต้านรัสเซียในตะวันออกไกล แต่อังกฤษก็พยายามแสดงให้รัสเซียทราบว่า การส่งลำเข้าไปในเขตอิทธิพลของอังกฤษจะต้องได้รับการขັดขวาง ใน ค.ศ. 1902 อังกฤษได้ทำข้อตกลงเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นโดยมีข้อผูกมัดที่จะช่วยเหลือกันในกรณีประเทศคู่สัญญาประเทศใดประเทศหนึ่งต้องเข้าเกี่ยวข้องกับสงครามกับอีก 2 ประเทศมหาอำนาจ ข้อตกลงนี้มีความสำคัญเพราะมันแสดงถึงการหักล้างประเพณีของอังกฤษที่จะไม่ทำข้อตกลงเป็นพันธมิตรกับประเทศใดในยามสงบ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการทำให้ญี่ปุ่นมีหลักประกันว่าถ้าญี่ปุ่นทำสงครามต่อต้านรัสเซีย ญี่ปุ่นจะได้รับการคุ้มครองจากการแทรกแซงของมหาอำนาจอื่นๆ ญี่ปุ่นจึงเร่งรัดให้รัสเซียยอมรับบูรณาภาพของจีนด้วยการถอนตัวออกจากแมนจูเรีย เมื่อรัสเซียขັดขึ้น ญี่ปุ่นก็เปิดฉากสงครามในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904 รัสเซียพ่ายแพ้อย่างย่อยยับ ในต้น ค.ศ. 1905 กองทัพบกรัสเซียก็ถูกขับออกจากแมนจูเรีย กองทัพเรือของรัสเซียถูกกองทัพเรือของญี่ปุ่นทำลายจนย่อยยับในการสู้รบที่ช่องแคบซุชิม่า (Tsushima) ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1905 รัสเซียต้องยอมยกเขตเช่าของตนในเมืองท่าพอร์ตอาร์เทอร์ (Port Arthur) และคาบสมุทรเลียวตุง (Liaotung) ให้แก่ญี่ปุ่น ยอมถอนตัวออกจากแมนจูเรีย และยอมรับอิทธิพลสูงสุดของญี่ปุ่นในเกาหลี²²

เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 พื้นผิวโลกที่กว้างใหญ่และจำนวนประชากรใหม่ นับล้านๆ คนก็ตกอยู่ใต้อำนาจของมหาอำนาจยุโรป มหาอำนาจอาณานิคมเริ่มเรียนรู้ภาระหน้าที่อันใหญ่หลวงและยุ่งยากในการดูแลและรักษาจักรวรรดิอาณานิคมของตน และหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มหาอำนาจอาณานิคมเหล่านี้ก็จะเรียนรู้เช่นกันว่าการปลดปล่อยอาณานิคมนั้นเป็นงานที่ยากลำบากเพียงใด

การแข่งขันอำนาจกันระหว่างประเทศจักรวรรดินิยม

ในฤดูร้อน ค.ศ. 1897 อังกฤษมีการเฉลิมฉลองการครองราชย์ครบ 60 ปี ของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย ซึ่งในปีนี้เป็นโอกาสที่เป็นการแสดงถึงความก้าวหน้าด้านวัตถุ ด้านอุตสาหกรรมและการผลิต ของการมีส่วนร่วมของมวลชนในวรรณกรรมและการเมือง ของความร่ำรวยของอังกฤษ และเหนือกว่าสิ่งอื่นใดคือชัยชนะของจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่และอำนาจทางทะเลซึ่งจักรวรรดิดำรงอยู่เมื่อสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียเสด็จเสวยราชย์ใน ค.ศ. 1837 นั้น อังกฤษเป็นมหาอำนาจทางด้านอาณานิคมและมีกำลังทางเรือพอประมาณ แต่ในช่วง 2 ทศวรรษ (ค.ศ. 1877 - 1897) ที่ลัทธิจักรวรรดินิยมของยุโรปเพิ่มการกระชับอำนาจมากขึ้น อังกฤษได้ครอบครองดินแดนและประชากรภาคโพ้นทะเลที่มีจำนวนมากกว่าประเทศคู่แข่ง ในภาคพื้นทวีปรวมกันทั้งหมด ในการแข่งขันทางนาวิก อังกฤษก็ล้ำหน้าประเทศคู่แข่ง ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งลัทธินาวิกและลัทธิจักรวรรดินิยมจึงเป็นหลักสำคัญที่สุดของครัทธาและเป้าหมายสูงสุดของการเสียดุลในอังกฤษ ซึ่งทั้งสองประการนี้มีสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุด ในขณะที่คิปลิงเป็นราชกวีที่มีชื่อเสียงที่สุด และคณะรัฐมนตรีของซอลสเบอรีและเชมเบอร์เลนเป็นตัวแทนด้านข้าราชการ (การเมือง) ที่ได้รับความนิยมมากที่สุด

อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองและประชาชนชาวอังกฤษในขณะนั้นไม่ได้คิดว่าจักรวรรดิอังกฤษบรรลุถึงจุดรุ่งเรืองที่สุดใน ค.ศ. 1897 เพราะอังกฤษมีอำนาจในทุกส่วนของโลกและยังมีอำนาจทางทะเลอย่างล้นเหลือ ดังนั้นอังกฤษจะต้องขยายตัวต่อไปเรื่อยๆ อังกฤษเพียงแต่ต้องจำกัดขอบเขตของลัทธิจักรวรรดินิยมของประเทศอื่น โดยเฉพาะรัสเซีย ฝรั่งเศส และเยอรมนี สถานการณ์ในเวลานั้นดูจะเหมาะสม ความสำเร็จของญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1895 ในการสงครามกับจีน ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงความอ่อนแอของจีนและทำให้ลัทธิจักรวรรดินิยมรุกล้ำเข้าไปในตะวันออกไกลมากขึ้น ยังทำให้ญี่ปุ่นเป็นพันธมิตรของอังกฤษในการต่อต้านความทะเยอทะยานของรัสเซียในดินแดนส่วนนั้น ใน ค.ศ. 1897 สงครามระหว่างกรีซและตุรกี (Graeco - Turkish War) ก็ทำให้บทบาทของอังกฤษในการแก้ไขปัญหาตะวันออกไกลเด่นยิ่งขึ้น สงครามระหว่างสเปนและสหรัฐอเมริกามีผลทำให้ประเทศในภาคพื้นทวีปที่เป็นคู่แข่งอังกฤษเกิดความวิตก เพราะเป็นการนำเอาสหรัฐอเมริกามาสู่มหาสมุทรแปซิฟิกและตะวันออกไกลในฐานะประเทศใหญ่ที่จะคานอำนาจของเยอรมนี ฝรั่งเศส และรัสเซีย อังกฤษได้ส่วนแบ่งที่ดีในเขตเช่าและสัมปทานต่างๆ จากจีนในเดือนเมษายน ค.ศ. 1898 ซึ่งเป็นเพียง

ไม่กี่วันก่อนที่ฝ่ายสหรัฐฯ จะชนะสงครามที่อ่าวเม็กซิโก ซึ่งชัยชนะดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้แก่กองทัพเรือเยอรมันมาก

แต่ใน ค.ศ. 1897 - 1898 อังกฤษมุ่งความสนใจมายังแอฟริกาโดยเฉพาะจากแกนเหนือใต้จากอียิปต์สู่แหลมกู๊ดโฮป แกนนี้มีช่องว่างที่เห็นเด่นชัดคือ ทางเหนือของเคปโคโลนี (Cape Colony) ประกอบด้วยสาธารณรัฐบัวร์แห่งทรานสวาลส์และรัฐอิสระโอเรนจ์ (Orange Free State) ส่วนอีกดินแดนหนึ่งคือ ทางตอนใต้ของอียิปต์ ซึ่งครอบคลุมที่ราบลุ่มซูดานของแม่น้ำไนล์ตอนบน ซึ่งนับตั้งแต่ที่มาห์ดี (Mahdi - สมญาของผู้นำของพวกเขาที่คลั่งไคล้ในศาสนาที่สมมติตัวเองว่าเป็นตัวแทนของพระเจ้าของพวกเขาโมสเลิม) และสาวกชนเผ่าเดอวิช (Dervishes) ที่บ้าคลั่งของเขายึดดินแดนส่วนนี้และฆ่านายพลชาร์ลส์ กอร์ดอน (Charles Gordon) และกองทหารอังกฤษค่ายที่คาร์ตูม (Khartum) ใน ค.ศ. 1885 แล้ว ดินแดนส่วนนี้ก็เป็นที่ยึดแล้วและยังไม่มีมหาอำนาจใดอ้างสิทธิ์เป็นเจ้าของ เนื่องจากซูดานเป็นดินแดนที่มีโรคระบาดและความยากลำบากของภูมิภาคตลอดจนชื่อเสียงการต่อสู้ที่ดุเดือดของพวกเขา มาห์ดี อังกฤษจึงไม่ได้เร่งรีบที่จะเอาชัยชนะ ในช่วงระยะหนึ่ง อังกฤษพอใจที่จะสงวนมันไว้เพื่อแยกออกจากมหาอำนาจอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษที่ 1890 ฝรั่งเศสแสดงให้เห็นประจักษ์ว่ามีความสนใจในซูดาน ซึ่งอังกฤษเห็นว่าเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอาณานิคมอังกฤษในแอฟริกา เพราะนับตั้งแต่อังกฤษยึดอียิปต์ใน ค.ศ. 1882 ได้แล้ว รัฐบาลฝรั่งเศสก็เร่งรีบให้อังกฤษเพิกถอนการยึดครองอียิปต์ และเมื่ออังกฤษไม่มีที่ท่าว่าจะถอนตัว รัฐบาลฝรั่งเศสจึงคิดว่าถ้าฝรั่งเศสยึดต้นแม่น้ำไนล์ ฝรั่งเศสก็สามารถตัดแหล่งน้ำของอียิปต์ตอนล่างและบังคับให้อังกฤษต้องถอนตัวออก นอกจากนี้ ทั้งนักการเมืองและนักหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสจำนวนมากคิดว่า การสร้างจักรวรรดิฝรั่งเศสให้ยิ่งใหญ่ขึ้นจะเป็นสิ่งที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการสร้างแนวตะวันออกและตะวันตกจากโซมาลีแลนด์ (Somaliland) ทางทะเลแดงข้ามซูดานสู่เซเนกัล (Senegal) ทางฝั่งแอตแลนติก

ในขั้นแรกฝรั่งเศสเลือกใช้กลวิธีทางการทูตซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัสเซียและในบางครั้งจากเยอรมนี เมื่ออังกฤษให้เลโอโพลด์ที่ 2 เข้าส่วนหนึ่งของซูดานใน ค.ศ. 1894 ฝรั่งเศสซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเยอรมนีก็ชักชวนให้เลโอโพลด์ยกเลิกสัญญาเช่าและแสวงหาผลประโยชน์มากขึ้นโดยการต่อต้านอังกฤษ ดังนั้นเมื่อพระเจ้าเมนเนเลค (Menelek) แห่งอะบิสซิเนีย (Abyssinia) หรือเอธิโอเปียอ้างสิทธิในซูดาน อังกฤษพยายามทำให้การอ้างสิทธิดังกล่าวเป็นโมฆะด้วยการสนับสนุนอิตาลีให้อียิปต์อะบิสซิเนีย ทั้งฝรั่งเศสและรัสเซียจึง

สนับสนุนพระเจ้าเมเนเลคด้วยอาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ จนกองทัพอะบิสซิเนียสามารถโจมตีพวกอิตาลีพ่ายแพ้ในการรบที่อะโดวา (Adowa) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1896

หลังจากเหตุการณ์ที่อะโดวาไม่นาน รัฐบาลฝรั่งเศสตัดสินใจที่จะแทรกแซงโดยตรงในซูดาน และเลือกร้อยเอกมาร์ชองด์ (J.R. Marchand) ให้นำกำลังทหารไปที่นั่น เมื่อมาร์ชองด์ออกจากปารีสในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1896 รัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศสคือกาเบรียลอาโนโต (Gabriel Hanotaux) ยืนยันว่าฝรั่งเศสเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้กับอังกฤษ แผนการที่อาโนโตวางไว้สำหรับมาร์ชองด์คือ กำลังทหารที่ได้รับการคัดเลือกชาวเซเนกัลและนายทหารฝรั่งเศสจะเดินทางระยะยาวไปทางด้านตะวันออกจากบราซซาวิลล์ (Brazzaville) ในคองโกของฝรั่งเศสสู่หมู่บ้านฟาโชตา (Fashoda) ในซูดาน ซึ่งมาร์ชองด์จะได้รับการเสริมกำลังจากกองทัพอะบิสซิเนีย และกองกำลังสนับสนุนของฝรั่งเศสที่ดัจบูติ (Djibouti) ทางด้านทะเลแดง

ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1897 มาร์ชองด์ก็เดินทางจากบราซซาวิลล์ไปตามลำน้ำคองโกด้วยเรือกลไฟลำเล็กๆ ซึ่งบางครั้งก็ถูกแบกหามและลากผ่านสันปันน้ำที่เป็นภูเขา ระหว่างที่ราบลุ่มแม่น้ำคองโกและแม่น้ำไนล์ ซึ่งนับเป็นการผจญภัยที่น่าตื่นเต้นมากที่สุดครั้งหนึ่งของมนุษย์ ซึ่งในที่สุดเขาก็เดินทางถึงฟาโชตาในวันที่ 10 กรกฎาคม ค.ศ. 1898 และชักธงฝรั่งเศสขึ้นสู่ยอดเสาที่หมู่บ้านนี้ อย่างไรก็ตาม เขาประสบความสำเร็จในการรอคอยกำลังสนับสนุนจากดัจบูติและอะบิสซิเนีย ซึ่งแผนเตรียมการของฝรั่งเศสครั้งนี้แย่มาก และเมื่อถึงเวลาที่กองกำลังเหล่านี้สามารถมาช่วยเหลือเขาได้ กองกำลังของอังกฤษก็ได้เคลื่อนเข้ามาอย่างมีชัยชนะ

รัฐบาลอังกฤษทราบถึงแผนการของฝรั่งเศสและตั้งใจที่จะรุกเพื่อต่อต้าน ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1897 จอมพลลอร์ดวอลสลีย์ (Lord Wolseley) แม่ทัพบกของอังกฤษซึ่งเป็นผู้ที่สังครอบครองอียิปต์ใน ค.ศ. 1882 ได้สั่งให้นายพลชอราซิโอ คิชเชนเนอร์ (Horatio Kitchener) ผู้บัญชาการทหารอังกฤษในอียิปต์ให้เตรียมกำลังผสมอังกฤษ-อียิปต์ ให้พร้อมสำหรับการปิดคาร์ตูม (Khartum) และการเอาชนะซูดานทั้งหมด ในเดือนธันวาคม เอกอัครราชทูตอังกฤษในปารีสได้เตือนนายอาโนโตว่าไม่มีมหาอำนาจใดในยุโรปนอกจากอังกฤษที่จะมีสิทธิในการครอบครองดินแดนใดก็ตามของหุบเขาลุ่มแม่น้ำไนล์ คิชเชนเนอร์ได้รวบรวมกำลังทหารอังกฤษและอียิปต์จำนวน 25,000 คน และรุกคืบหน้าจากไคโรสู่แม่น้ำไนล์เข้าไปในซูดาน ในเดือนเมษายน ค.ศ. 1898 เขาปราบปรามชาวพื้นเมืองที่ต่อต้านที่อัลบารา

(Albara) และวันที่ 2 กันยายน ปีเดียวกันทัพอังกฤษได้ปราบปรามพวกเดอวิชจำนวนร่วม 40,000 คน ให้อพยพโดยเด็ดขาดที่บริเวณนอกเมืองออดูร์มัน (Omdurman) พวกเดอวิช ถูกฆ่าตายประมาณ 10,000 คน และบาดเจ็บรวม 5,000 คน ในขณะที่อังกฤษตายเพียง 50 คน และบาดเจ็บประมาณ 200 คน

คาลิฟา (Khalifa) ซึ่งเป็นผู้สืบตำแหน่งต่อจากมาร์ดีได้ให้การตามล่าและการฆ่าจากพรรคพวกของตนเอง แต่กำลังของเขาแตกสลายโดยสิ้นเชิง กองกำลังของอังกฤษครอบครองคาร์ทุมและประกาศว่าซูดานเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษ ยังคงเหลือแต่กองกำลังฝรั่งเศสที่ฟาโซดาซึ่งอังกฤษต้องจัดการ ดังนั้นเมื่อทัพอังกฤษเดินทางขึ้นมาตามลำน้ำไนล์ก็ได้ประจัญหน้ากับกองกำลังฝรั่งเศสที่ฟาโซดาซึ่งเป็นเขตที่แม่น้ำไนล์ขาว (The White Nile) ขนานกับพรมแดนของอะบิสซิเนีย เพราะมีปัญหาการควบคุมแม่น้ำไนล์เป็นเดิมพัน ทั้งสองประเทศจึงดูเหมือนพร้อมที่จะทำสงครามกัน ทั้งคิเซนเนอร์และมาร์ชองด์ตกลงกันว่าธงของทั้งสองฝ่ายจะชักอยู่กันคนละฟากของตำบลจนกว่าจะมีข้อตกลงระหว่างลอนดอนและปารีส²³

ความตึงเครียดในฝรั่งเศสและอังกฤษเรื่องฟาโซดาบดบังเรื่องสงครามสเปน อเมริกา และปัญหาตะวันออกไกล คนจำนวนมากของทั้งสองประเทศเรียกร้องให้ทำสงคราม และชั่วขณะหนึ่งที่รัฐบาลของทั้งสองประเทศมีท่าทีไม่ยอมประนีประนอม อย่างไรก็ตาม ฝรั่งเศสไม่อยู่ในฐานะที่จะทำสงครามได้สำเร็จ รัสเซียไม่ให้การช่วยเหลือทั้งทัพบกและทัพเรือ และกำลังทางเรือของฝรั่งเศสเองก็ต้องยกว่าอังกฤษอย่างน่าตกใจ ยิ่งกว่านั้นฝรั่งเศสยังมีการแตกแยกภายในจากเรื่องคดีเดรย์ฟุส (The Dreyfus Affair) ในขณะที่อังกฤษรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและลงมติเด็ดขาด ในสถานการณ์เช่นนี้ นายเตโอฟิล เดลคาสเซ (Théophile Delcassé) ซึ่งรับตำแหน่งต่อจากนายอาโนโต ได้สั่งให้ถอนทหารจากฟาโซดาในวันที่ 11 ธันวาคม ค.ศ. 1898 ธงของฝรั่งเศสถูกชักลงและมาร์ชองด์ก็ถอนตัวไป อนุสัญญาระหว่างอังกฤษ - ฝรั่งเศสในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1899 ก็เป็นการยุติการโต้แย้งอย่างเป็นทางการ ฝรั่งเศสได้รับอนุญาตให้รักษาวาได (Wadai) ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของทะเลสาบชาด (Chad) แต่ต้องยกเลิกการอ้างสิทธิในซูดาน และยอมรับว่ามันเป็นเขตในอารักขาของอังกฤษ อังกฤษจึงประสบความสำเร็จในการปิดช่องว่างของอำนาจจักรวรรดิจากโคโรมาสู่เคป โคลินี และได้ครอบครองดินแดนติดต่อกันยาวถึง 2,600 ไมล์ ทางใต้จากเมืองท่าอะเล็กซานเดรีย (Alexandria) ทางชายฝั่งเมดิเตอร์เรเนียนมาสู่ฝั่งมหาสมุทรอินเดีย²⁴

อย่างไรก็ตาม หลังจากวิกฤตการณ์ฟาโซดาผ่านพ้นไปได้ แม้ประชาชนของทั้งสองประเทศจะเพิ่มความเคียดแค้นชิงชังกัน และฝรั่งเศสจะได้รับความอับยศจากการพ่ายแพ้ครั้งนี้มาก แต่รัฐบาลของทั้งสองประเทศก็พยายามที่จะปรับปรุงความสัมพันธ์และหลีกเลี่ยงการประจัญหน้าที่จะนำไปสู่สงคราม ซึ่งเท่ากับเป็นการเริ่มต้นยุคของความเข้าใจอันดีระหว่างอังกฤษ - ฝรั่งเศส ความเข้าใจระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส (Anglo - French Entente) ค.ศ. 1904 นั้น รวมถึงการประนีประนอมในข้อขัดแย้งเรื่องอาณานิคมและดินแดนที่ประเทศทั้งสองมีความสนใจและผลประโยชน์ทั้งในแอฟริกา สยาม มาดากัสการ์ และสิทธิในการจับปลานอกชายฝั่งนิวฟันด์แลนด์ อังกฤษมีสิทธิในอียิปต์และซูดานอย่างเต็มที่ ในขณะที่ยอมรับสิทธิของฝรั่งเศสในมอริออคโคเป็นการตอบแทน

1. การถ่วงดุลอำนาจด้านอาณานิคม

1.1 หลักการด้านการทูต

ลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงของนโยบายของรัฐบาลประเทศมหาอำนาจยุโรประหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 18 และครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 นโยบายของประเทศเหล่านี้ในการรักษาจุดแห่งศักยภาพขึ้นอยู่กับหลักการของความเหมาะสมและการตอบแทน นั่นคือ หลักการของการถ่วงดุลอำนาจ

โดยเนื้อแท้ความคิดเรื่องการถ่วงดุลอำนาจเป็นหลักการที่เป็นระบบ ในสมัยของลัทธิจักรวรรดินิยมความสำคัญที่ทวีคูณขึ้นขององค์ประกอบเรื่องเศรษฐกิจ - อุตสาหกรรมและการศึกษาเรื่องประชากรมีความสัมพันธ์กับแนวความคิดนี้ ผู้ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยลัทธิจักรวรรดินิยมใช้ผลผลิตทางด้านเหมืองแร่และอุตสาหกรรมหนักเป็นมาตรฐานในการวัดความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะผลผลิตของถ่านหิน เหล็กและเหล็กกล้า การเปรียบเทียบสถิติในเรื่องเหล่านี้คือสิ่งที่ประเทศมหาอำนาจยึดถือเป็นแนวในการวิเคราะห์ความรู้สึกด้านความมั่นคงที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพทางการเมืองหรือเป็นเครื่องเตือนถึงความเข้มแข็งที่เพิ่มพูนยิ่งขึ้นของประเทศเพื่อนบ้าน ตัวอย่างเช่น เศรษฐกิจของเยอรมนีที่เติบโตอย่างรวดเร็ว บำรุงความรู้สึกที่ฝังแน่นของชาวฝรั่งเศสในเรื่องความต่ำต้อยและฐานะความเป็นมหาอำนาจที่เสื่อมลงของตน ความแตกต่างกันที่ขยายตัวมากขึ้นในเรื่องอัตราการเพิ่มของจำนวนประชากรของทั้งสองประเทศได้รับการพิจารณาในแง่ของทฤษฎีของลัทธิสังคมนิยมแบบดาร์วิน (Social Darwinism) ที่ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ และหลังจากคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งอังกฤษและ

เยอรมนีก็ได้ใช้เกณฑ์ของความเป็นมหาอำนาจทางนาวิกเป็นเครื่องมือในการคำนวณพลังของอำนาจแต่ละฝ่าย ในระหว่างประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ การแข่งขันกันทางสถิติที่สำคัญที่สุดคือ การวัดกำลังความเข้มแข็งของกองทัพบก เยอรมนี ซึ่งมีจำนวนทหารในกองทัพบกน้อยกว่ามหาอำนาจอื่นๆ นั้น ผู้นำทางการทหารก็พยายามเน้นในเรื่องคุณภาพที่เหนือกว่าของกองทัพเยอรมัน

การพิจารณาเรื่องอาณานิคมเป็นเกณฑ์ที่เพิ่มขึ้นจากการพิจารณาองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ ประชากรและการทหาร แนวความคิดของการถ่วงดุลระหว่างชาวยุโรปก็ขยายไปรวมถึงการถ่วงดุลอาณานิคม และกระบวนการเหล่านี้ก็จะได้รับการวิเคราะห์ว่าหมายถึงการถ่วงดุลของประเทศมหาอำนาจในระดับโลก หลักการของการถ่วงดุลอำนาจหมายความว่าไม่มีประเทศมหาอำนาจใดจะได้รับการยินยอมให้มีการเพิ่มอำนาจจนถึงจุดที่สร้างความไม่เสมอภาคหรือความไม่สมดุลกันจนถึงขั้นที่ประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ยอมรับไม่ได้ และนำไปสู่การต่อต้านด้วยวิธีการของการสร้างระบบพันธมิตร การข่มขู่ที่จะใช้กำลังหรือแม้แต่การใช้กำลังอย่างแท้จริง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประเทศมหาอำนาจอาจหลีกเลี่ยงได้ถ้าอำนาจที่เพิ่มขึ้นนั้นถูกลบล้างด้วยการเสนอข้อทดแทนหรือการให้ข้อตอบแทนที่เพียงพอแก่มหาอำนาจอื่น ในแง่การเมืองของยุโรป การทดแทนได้รับการตกลงด้วยเงื่อนไขที่ทำให้ประเทศที่มีขนาดเล็กหรือขนาดกลางเสียเปรียบ ในแง่ของนโยบายอาณานิคม เงื่อนไขของการทดแทนของประเทศมหาอำนาจคือ การสูญเสียหรือการเสียเปรียบของชาวอาณานิคมหรือประเทศเจ้าอาณานิคมที่อ่อนแอ เช่น ฮอลันดา สเปน และโปรตุเกส

ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 การเมืองแบบถ่วงดุลอำนาจจำกัดอยู่เฉพาะในทวีปยุโรป (ยกเว้นในยุโรปตะวันออกเฉียงใต้และจักรวรรดิออตโตมัน และอาณานิคมโพ้นทะเล) ในยุโรปตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีแต่รัสเซียและออสเตรียที่ได้รับผลกระทบ ส่วนในดินแดนอาณานิคมนั้นก็มิต้องอังกฤษและฝรั่งเศสเท่านั้น

แต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดินแดนที่ได้รับการยกเว้นหรือถูกกันออกมานี้เริ่มมีความสัมพันธ์เกี่ยวพันประเทศมหาอำนาจต่างๆ มากขึ้น ปัญหาตะวันออก (The Eastern Question) กลายเป็นส่วนหนึ่งของหลักการถ่วงดุลอำนาจ เมื่อทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสต่างอ้างว่ามีผลประโยชน์ในจักรวรรดิออตโตมัน ปัญหาตะวันออกกลายเป็นปัญหาระหว่างประเทศด้วยการสร้างการถ่วงดุลหรือระบบพลตุล (Balance of Power) ในยุโรปตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นหลักการสาขาของความคิดเรื่องการถ่วงดุลอำนาจยุโรป กระบวนการนี้เริ่มด้วย

สงครามประกาศอิสรภาพของกรีซใน ค.ศ. 1821 - 1829 ซึ่งอังกฤษได้แสดงบทบาทในฐานะผู้พิทักษ์ระบบพหุขั้ว แต่เมื่อขีดขั้นของอำนาจเริ่มเสถียรโดยการก่อกบฏของรัสเซียหรือฝรั่งเศส เช่น ใน ค.ศ. 1833 เมื่อรัสเซียทำสนธิสัญญาอังกีเยร์ - สเคเลสซี (Treaty of Unkiar - Skelessi) ที่มีผลให้ตุรกีมีสภาพคล้ายตกอยู่ใต้การอารักขาของรัสเซีย ใน ค.ศ. 1839 - 1841 เมื่อมีปัญหาเรื่องช่องแคบคาร์ดาเนลส์และบอสฟอรัส (The Straits Question) และใน ค.ศ. 1854 - 1856 ในสงครามไครเมีย และใน ค.ศ. 1878 ในสงครามรัสเซีย - จักรวรรดิออตโตมัน

ในทำนองเดียวกัน การถ่วงดุลอำนาจอาณานิคมได้รับการส่งเสริมและรวมเข้าไปในระบอบของนโยบายพหุขั้ว เมื่อในระยะต้นศตวรรษที่ 1880 การแข่งขันกันระหว่างอังกฤษ - ฝรั่งเศสในเรื่องอาณานิคมได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมามาก และเมื่อมหาอำนาจอื่นๆ เช่น เบลเยียมและเยอรมนีต่างเรียกร้องสิทธิของตนทางอาณานิคม ในทศวรรษที่ 1890 ความคิดเรื่องพหุขั้วของยุโรปได้ขยายขอบเขตไปทั่วโลก เมื่อเยอรมนีเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการขยายอำนาจด้านจักรวรรดินิยม

ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดที่ยึดเป็นประเพณีเรื่องพหุขั้วและการขยายอำนาจภาคโพ้นทะเลเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดสำหรับคนที่มึนใจและสำนึกเป็นนักประวัติศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มากกว่าผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนมากในปัจจุบันนี้ นักการทูตยึดมั่นในความคิดเรื่องพหุขั้วจนกระทั่งไม่เต็มใจที่จะยอมรับองค์ประกอบใหม่ๆ เช่น การขยายตัวทางเศรษฐกิจ เพราะจะเป็นการทำลายระบบที่ยึดเป็นประเพณีมา²⁵

1.2 การประชุมใหญ่แห่งเบอร์ลิน (The Congress of Berlin)

ความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างปัญหาตะวันออกที่เรื้อรังและปัญหาอาณานิคมที่เกิดขึ้นใหม่จะเห็นได้ชัดในการประชุมใหญ่ที่กรุงเบอร์ลิน ค.ศ. 1878 ผู้แทนที่เข้าร่วมประชุมไม่เพียงแต่เจรจากันในเรื่องปัญหาตะวันออกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงปัญหาอาณานิคมในแง่ของรัฐภายใต้อำนาจอธิปไตยของจักรวรรดิออตโตมันในแอฟริกาเหนือ ในระหว่างวิกฤตการณ์ตะวันออก ค.ศ. 1875 - 1878 บิสมาร์กได้แนะนำการตกลงที่ขอบเขตกว้างขวางว่าเพื่อเป็นการทดแทนต่ออิทธิพลของรัสเซียที่โดดเด่นในคาบสมุทรบอลข่าน อังกฤษควรได้รับอียิปต์ ฝรั่งเศสควรได้ตูนีเซีย ออสเตรียควรได้บอสเนีย และอิตาลีควรได้รับแอลเบเนีย การเจรจาเพื่อการตกลงแบบแลกเปลี่ยนเช่นนี้ได้เกิดขึ้นในการประชุมใหญ่ที่เบอร์ลิน ซึ่งเป็นการสูญเสียผลประโยชน์ของจักรวรรดิออตโตมัน อังกฤษยึดเอาเกาะไซปรัสจากจักรวรรดิออตโตมันเพื่อถ่วงดุลการที่

รัสเซียได้รับสิทธิในการครอบครองคอเคซัส (Caucasus) ออสเตรียได้รับสิทธิในการครอบครองบอสเนียและเฮอร์เซโกวีนา (Herzegovina) เพื่อเป็นการถ่วงดุลต่ออิทธิพลของรัสเซียที่เพิ่มพูนขึ้นในบัลแกเรีย (Bulgaria) และรูเมเลียตะวันออก (Eastern Rumelia) ฝรั่งเศสได้รับคำสัญญาจากอังกฤษและเยอรมนีว่าฝรั่งเศสจะมีอิสระในการดำเนินการในตูนิเซีย เพื่อเป็นการทดแทนที่ฝรั่งเศสยอมให้อังกฤษครอบครองเกาะไซปรัส

ดังนั้นฝรั่งเศสจึงได้ตูนิเซียเป็นการชดใช้หรือทำขวัญ ความสำเร็จของฝรั่งเศสในการครอบครองตูนิเซียอีก 3 ปีต่อมาเป็นเพราะฝรั่งเศสอาศัยสัญญาที่ได้รับใน ค.ศ. 1878 และการสนับสนุนจากบิสมาร์ค การยึดครองอียิปต์โดยอังกฤษใน ค.ศ. 1882 เป็นพฤติกรรมซึ่งสัมพันธ์กับปัญหาตะวันออกที่ทำให้เกิดการแย่งชิงแอฟริกา (Scramble for Africa) เมื่อกล่าวถึงยุคลัทธิจักรวรรดินิยม จะต้องระลึกว่าปัญหาตะวันออกยังคงเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาในอดีตก่อนทศวรรษที่ 1870 - 1880 ความสำคัญของปัญหานี้เทียบเท่ากับปัญหาการรวมชาติของอิตาลีและเยอรมนี และเป็นปัญหาที่สลับซับซ้อน

1.3 สนธิสัญญาระหว่างประเทศมหาอำนาจในการแบ่งอาณานิคม

หลักการของความเหมาะสมในการจัดการปัญหาตะวันออกคือ การชดเชยเพื่อหยุดยั้งอิทธิพลมากขึ้นของมหาอำนาจใดมหาอำนาจหนึ่ง หลักการนี้ได้รับการจัดการจากนักการทูตและนักการเมืองไปสู่ลัทธิจักรวรรดินิยมในเรื่องอาณานิคม สิ่งนี้เห็นได้ชัดยิ่งขึ้นในสนธิสัญญาต่างๆ ที่มหาอำนาจอาณานิคมทำขึ้นเพื่อการปักปันเขตแดนของดินแดนที่ค้นพบใหม่หรือเขตอิทธิพล ในระหว่างต้น ค.ศ. 1869 ถึงต้น ค.ศ. 1908 มหาอำนาจทำความตกลงระหว่างกันในสนธิสัญญาเรื่องพรมแดนอาณานิคมนับ 100 ฉบับ จำนวนเหล่านี้และข้อความของสนธิสัญญาแสดงว่ามหาอำนาจพยายามหาข้อยุติการขัดแย้งด้านอาณานิคมเท่าที่จะสามารถทำได้ ด้วยวิธีการที่เป็นธรรมเนียม เช่น การปรับผลประโยชน์ของพวกเขาและการเจรจาแลกเปลี่ยน มหาอำนาจได้ใช้วิธีการลัทธิจักรวรรดินิยมแบบแผนที่ บิสมาร์คเป็นผู้นำในเรื่องนี้โดยใช้กับขอบเขตของอาณานิคม ดังเช่นที่เคยใช้วิธีการนี้มาแล้วในปัญหาตะวันออก ความมุ่งมั่นในเรื่องการชดเชยทำให้ความก้าวร้าวและความป่าเถื่อนของลัทธิจักรวรรดินิยมอ่อนลง และเป็นการสนับสนุนสนธิสัญญาอาณานิคมของมหาอำนาจจากปลายทศวรรษที่ 1870 จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 ตัวอย่างที่เห็นจากเหตุการณ์หลังการประชุมใหญ่แห่งเบอร์ลิน จะชี้ให้เห็นประเด็นนี้ชัดยิ่งขึ้น

เมื่ออังกฤษผนวกทรานสวาลในเดือนเมษายน ค.ศ. 1877 การปักปันเขตในดินแดนตอนในของโมซัมบิกเป็นเรื่องเร่งด่วน ในเวลานั้นโปรตุเกสมีอำนาจควบคุมเฉพาะบริเวณชายฝั่งแคบๆ ของอาณานิคมแอฟริกาของตนเอง แต่โปรตุเกสก็เรียกร้องเอาดินแดนภายในคือโมซัมบิกแบบเผชิญหน้ากับอังกฤษและเมื่อโปรตุเกสมอบสัมปทานในบริเวณนี้ให้แก่อังกฤษ โปรตุเกสต้องการและได้รับการรับรองข้อเรียกร้องเรื่องที่ดินสามเหลี่ยมปากแม่น้ำในคองโกเป็นการชดเชย ฝรั่งเศสซึ่งได้รับการสนับสนุนจากบิสมาร์คต่อต้านข้อตกลงนี้ เพราะเป็นการปิดกั้นจากด้านแอดแลนติกมาสู่ลุ่มน้ำคองโกที่ได้รับการสำรวจจากเคอ บราชซา และสแตนเลย์ และเป็นที่ต้องการทั้งของฝรั่งเศสและเลโอโปลด์ที่ 2 และนำไปสู่การประชุมที่เบอร์ลิน ค.ศ. 1844 ซึ่งข้อขัดแย้งต่างๆ ได้รับการตกลงกันอย่างน้อยก็ในช่วงระยะเวลานั้น

หลังจากนั้นก็มีการทำสนธิสัญญาแบ่งสรรปันส่วนอาณานิคมระหว่างอังกฤษ - เยอรมนี และอังกฤษ - ฝรั่งเศส ใน ค.ศ. 1890 และใน ค.ศ. 1898 - 1899 อีกครั้งยังมีการทำสนธิสัญญากันระหว่างฝรั่งเศส - อังกฤษ ใน ค.ศ. 1904 และการประชุมอีก 2 ครั้ง เพื่อแก้ไขปัญหามอริออคโคใน ค.ศ. 1905 และ 1911 อันเป็นตัวอย่างของหลักการที่ว่าการละข้อเรียกร้องในดินแดนหนึ่งจะต้องได้รับการชดเชยด้วยการให้สิทธิในดินแดนอื่นในสนธิสัญญายุคแรกๆ นั้น จะมีข้อความว่าเส้นแบ่งสมมติซึ่งได้รับการวาดที่โต๊ะประชุม จะต้องได้รับการแทนที่ด้วยเส้นซึ่งคณะกรรมการแบ่งพรมแดนกำหนดขึ้น และการกำหนดดังกล่าวจะต้องทำด้วยการไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง โดยไม่ให้การชดเชยที่ยุติธรรมแก่อีกฝ่ายหนึ่ง

ในสนธิสัญญายุคหลังๆ ข้อเรียกร้องและการให้สิทธิได้รับการแลกเปลี่ยนในรูปของเขตผลประโยชน์ซึ่งตั้งอยู่ในภูมิภาคที่แตกต่างกัน เช่น ใน ค.ศ. 1899 ข้อตกลงในปัญหาซามวาน (Samoa) สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงเขตแดนในแอฟริกาตะวันตก ในสนธิสัญญา ค.ศ. 1904 อังกฤษไม่เพียงแต่ให้ค่าชดเชยทางการเงินแก่ชาวประมงฝรั่งเศสที่นิวฟันด์แลนด์ซึ่งต้องสูญเสียบริเวณที่ทำการประมง แต่ยังยอมรับว่ามีภาระด้านการชดเชยดินแดนต่อฝรั่งเศสเพื่อตอบแทนที่ ฝรั่งเศสยอมยกอภิสสิทธิ์ในเกาะนิวฟันด์แลนด์ ฝรั่งเศสได้รับการ ชดเชยด้วยเซเนแกมเบีย (Senegambia) ในแอฟริกา การเจรจาที่นำไปสู่ข้อตกลงเป็นตัวอย่างที่ดีของประเพณีทางการทูตในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดวิกฤตการณ์มอริออคโคขึ้น วิธีการที่ยึดถือเป็นธรรมเนียมของการแลกเปลี่ยนถูกละทิ้ง เพราะมีหลายกลุ่มเข้าร่วมในการเจรจาในสภาพของการเผชิญหน้าระหว่างฝ่ายตรงข้ามสองฝ่ายซึ่งทั้งสองฝ่ายไม่เพียงแต่ไม่ยอมเจรจากันแบบตอรองด้วย

ขึ้นเชิงทางการทูต แต่ยังคงพยายามกดดันและใช้การข่มขู่ ซึ่งไม่ใช่เป็นการนำไปสู่เป้าหมาย เยอรมนีมีความรู้สึกว่าตนเองถูกปิดล้อม และความพยายามที่จะโต้ตอบนั้นก็ดูเหมือนจะไร้เหตุผลและรุนแรงเกินเหตุ

ถึงกระนั้นก็ตาม การตกลงเรื่องข้อพิพาทในลักษณะที่คาดคะเนได้ โดยเฉพาะเมื่อมีเพียงคู่กรณีเข้าเกี่ยวข้องก็ยังคงดำเนินต่อไปจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 เช่นกรณีการเจรจาระหว่างอังกฤษ - เยอรมนี เรื่องทางรถไฟสายแบกแดด ดังนั้นแม้ปัญหาอาณานิคมจะทำให้เกิดความตึงเครียดในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่ก็ได้ไม่ได้เป็นสาเหตุโดยตรงของสงครามโลกครั้งที่ 1

1.4 การแข่งขันกันของมหาอำนาจอาณานิคม

หลังจากสงครามสืบราชสมบัติสเปน (War of the Spanish Succession ค.ศ. 1701 - 1714) การแบ่งอำนาจกันส่วนใหญ่แล้วจะจำกัดอยู่เฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1763 อังกฤษได้รับชัยชนะจากการต่อสู้และสามารถผูกขาดอำนาจในอเมริกาเหนือ อย่างไรก็ตามการเป็นปฏิปักษ์ด้านอาณานิคมระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสยังมีอยู่ และกองทัพเรือของฝรั่งเศสก็รู้สึกต่อต้านอังกฤษอย่างรุนแรง โดยเฉพาะเมื่อเกียรติภูมิของฝรั่งเศสต้องถูกย่ำยีด้วยการต้องยกสิทธิในหมู่เกาะมอริเชียส (Mauritius) ซึ่งมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ให้แก่อังกฤษใน ค.ศ. 1815

ในตอนปลายของทศวรรษที่ 1870 การแข่งขันด้านอาณานิคมระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสปรากฏเด่นชัดอีกโดยเฉพาะในแอฟริกา ในขั้นแรกมีเฉพาะผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงที่ตระหนักถึงการแข่งขันกันในแอฟริกาตะวันตก เช่น ทหาร นักเดินเรือ นักสำรวจ พ่อค้า มิชชันนารี และข้าราชการ อย่างไรก็ตาม ข้อขัดแย้งต่างๆ ในแอฟริกาเหนือ เช่น ในตูนีเซียและอียิปต์ก็ได้รับความสนใจจากสาธารณชนอย่างใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะเหตุการณ์เกิดขึ้นใกล้ๆ กับยุโรป

ความแตกต่างระหว่างลัทธิอาณานิคมเก่าและลัทธิอาณานิคมใหม่เกิดขึ้นเมื่อการแข่งขันกันด้านอาณานิคมระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสถูกเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะการแข่งขันด้านอาณานิคมของหลายๆ ประเทศ การเคลื่อนไหวของขบวนการจักรวรรดินิยมซึ่งประทุขึ้นและขยายตัวไปแอฟริกาและแปซิฟิกนั้นเป็นการแข่งขันกันทั่วโลก มีการเปรียบเทียบว่าเป็นการแข่งขันกันอย่างเร่งรัดคล้ายกับการแข่งกีฬา เมื่อเริ่มขึ้นแล้วก็เหมือนกับการตื่นทอง การบักฉิ่งของฝูงชน ฯลฯ ซึ่งมีผลหลายด้าน ขบวนการจักรวรรดินิยมพัฒนาขึ้นเช่นเดียวกับ

การปฏิวัติสงคราม และกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่อื่นๆ ที่มีพลังเคลื่อนไหวของตัวมันเองซึ่งขยายเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากจุดกำเนิด

ผู้ที่มีชีวิตร่วมสมัยนั้น โดยเฉพาะนักการเมืองมองเห็นความสำคัญของแรงกดดันให้มีการเคลื่อนไหวและการกระทำด้วยเหตุผลจากการแข่งขันอำนาจ อังกฤษอาจไม่ต้องการรัฐในอารักขาบางแห่งในแอฟริกาเพราะเห็นว่าเป็นภาระ แต่เกรงว่าถ้าดินแดนเหล่านี้ตกเป็นของฝรั่งเศสก็จะเป็นอันตรายที่ร้ายแรงแก่อังกฤษ หรือการที่จูลส์ แฟร์รื พูดถึงนโยบายอาณานิคมของเขาว่า ถ้าฝรั่งเศสปล่อยให้ทุกอย่างถูกกระทำ จัดการ และตัดสินใจ รอบๆ ตัวเองโดยที่ฝรั่งเศสไม่มีส่วนร่วม ก็จะทำให้มหาอำนาจอื่นๆ เข้าไปมีบทบาทแทนที่ฝรั่งเศส เช่น อิตาลี จะไปมีอำนาจที่ตูนิส เยอรมนีในโคชินไชน่า และอังกฤษในตั้งเกีย หรืออังกฤษและเยอรมนีในมาดากัสการ์ หรือนิวกีเนีย เป็นต้น แฟร์รือธิบายลักษณะของนโยบายอาณานิคมว่าเป็นการแสดงออกของนานาชาติประเทศเรื่องกฎที่ไม่มีการสิ้นสุดของการแข่งขัน

1.5 แรงกระตุ้นจากอาณานิคม : ความสำคัญด้านยุทธศาสตร์

แรงผลักดันที่ทำให้มีการขยายตัวในดินแดนรอบๆ อาณานิคมหนึ่งนั้นเริ่มทั้งจากส่วนท้องถิ่นและส่วนกลาง และจะเกิดขึ้นเมื่อมีช่องว่างของอำนาจที่เป็นผลมาจากการเสื่อมอำนาจของดินแดนรอบๆ พรหมแดน ตัวอย่างเช่น การที่จักรวรรดิออตโตมันเสื่อมอำนาจในยุโรป และการเร่งเร้าของรัสเซียที่จะเข้าไปมีอำนาจในที่ว่างเหล่านี้ ตัวอย่างอีกกรณีคือหลังจาก ค.ศ. 1850 รัฐบาลอาณานิคมในมาดากัสการ์ได้ผนวกดินแดนในหมู่เกาะอินโดนีเซีย ซึ่งก่อนหน้านั้นยังไม่ได้ยึดอำนาจของฮอลันดา หรือในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัสเซียก็ขยายตัวในเอเชียไปทางตะวันออกเฉียงใต้ แรงผลักดันนี้เกิดจากแม่ทัพที่กระตือรือร้นหรือพวกที่ชอบการเสี่ยงภัยซึ่งสร้างสถานการณ์ขึ้นก่อน ทำให้รัฐบาลกลางไม่มีทางเลือกอื่นใด นอกจากการผนวกดินแดน

ตัวอย่างของแรงกระตุ้นจากดินแดนที่ถูกผนวกเป็นอาณานิคมจะเห็นได้ชัดจากกรณีของอียิปต์ซึ่งสถานการณ์บีบบังคับให้อังกฤษต้องเข้าแทรกแซง ขบวนการต่อต้านชาวต่างชาติ ซึ่งนำโดยพันเอกอาราบี่ ปาชา (Arabi Pasha) ได้ปลุกปั่นทหารในกองทัพอียิปต์ให้แข็งข้อ ซึ่งนอกจากจะทำให้อำนาจของผู้ปกครองอียิปต์ (Khedive) อิสเมล (Ismail) ย่อนแอลงและทำให้เกิดการจลาจลวุ่นวายภายใน ความอ่อนแอของรัฐบาลอียิปต์ทำให้ผลประโยชน์ด้านการเงินของชาวอังกฤษจำนวนมาก สิ่งที่สำคัญที่สุดคือความปลอดภัยของคลองสุเอซซึ่งเป็นเส้นเลือดใหญ่ของอังกฤษสู่อินเดีย การที่อังกฤษเข้ายึดครองอียิปต์

เป็นการกระทำที่ไม่ได้เตรียมตัวมาก่อน แม้อังกฤษจะประกาศว่าจะนำความสงบกลับมาและจะถอนตัวออก แต่การยึดครองยังคงดำเนินต่อมา เพราะความไม่มีเสถียรภาพของเหตุการณ์ภายใน และเพราะการต่อต้านอย่างแข็งขันจากฝรั่งเศส

ในแอฟริกาใต้ก็เช่นกัน การขยายตัวเกิดขึ้นเมื่อมีการเผชิญหน้ากันระหว่างพวกบัวร์ และชาวอังกฤษที่ไปตั้งรกรากอยู่ที่นั่นและพวกบันตู (Bantu) ความหิวกระหายที่ดินของพวกที่ไปตั้งรกรากและการที่ชาวพื้นเมืองขโมยวัวควายก็ทำให้เกิดความตึงเครียดเสมอ ใน ค.ศ. 1820 ฝ่ายบริหารอาณานิคมของอังกฤษได้จัดตั้งกองกำลังคุ้มกันดินแดนส่วนตะวันออกของเคปคันทรี (Cape Country) ขึ้น อย่างไรก็ตาม การกระทบกระทั่งระหว่างผู้ตั้งหลักแหล่งและชาวพื้นเมืองยังคงดำเนินต่อไป ฝ่ายบริหารได้พยายามขยายดินแดนไปในบริเวณพรมแดน แต่กลับเป็นการเบียดเบียนที่ดินของชาวพื้นเมืองมากขึ้น และทำให้ความตึงเครียดเพิ่มขึ้น ข้อเร่งเร้าที่จะทำให้พรมแดนปลอดภัยมีส่วนเสริมสร้างอย่างสำคัญต่อลัทธิจักรวรรดินิยมในเวลาต่อมา

ในซูดานตะวันตก การขยายอำนาจก็เกิดจากการที่นายพลฝรั่งเศสกล้าท้าทายคำสั่งจากปารีสมากขึ้น ซึ่งเป็นพฤติกรรมแบบเดียวกับผู้นำทางการทหารสมัยที่มีการยึดครองแอลจีเรียหลัง ค.ศ. 1830 คือ การเร่งเร้าให้ส่งกำลังยึดครองดินแดนตอนใน การสร้างความสะดวกและการปราบปรามก่อนการสร้างทางรถไฟ และเพื่อสนองความกระหายของทหารที่จะลงมือปฏิบัติการ แนวความคิดทางภูมิศาสตร์การเมืองที่จะสร้างการเชื่อมต่อระหว่างดินแดนในแอฟริกาเหนือและเขตยึดครองในชายฝั่งแอฟริกาตะวันตกและคองโกได้รับการสนับสนุนจากปารีส เมื่อ เออแซน เอเตียน (Eugène Etienne) ผู้นิยมการขยายดินแดนได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ทั้งเอเตียนและคณะกรรมการแอฟริกาของฝรั่งเศส ได้ดำเนินนโยบายอย่างเป็นระบบและมีจุดมุ่งหมายที่จะยึดเอาดินแดนในแอฟริกาทั้งหมด การที่ฝรั่งเศสต้องการยึดมอริออคโคก็เพราะเป็นส่วนหนึ่งของแผนการสร้างจักรวรรดิแอฟริกาทางตอนเหนือ เส้นศูนย์สูตรเช่นกัน

แผนการที่จะยึดครองดินแดนที่ห่างไกลออกไปก็อยู่ในความคิดของเซซิล ไรตส์ เช่นกัน คือ การสร้างแนวติดต่อกันระหว่างเคป-โคโร และรัฐบาลเยอรมันในสมัยของนายเบธมันน์ ฮอลส์เวก (Bethmann Hollweg) ก็เตรียมการแสวงหากลุ่มดินแดนในแอฟริกา กลางเพื่อเชื่อมต่อจากคาเมอรูนสู่ดินแดนเยอรมันในแอฟริกาตะวันออกเช่นกัน

องค์ประกอบทางยุทธศาสตร์มีความสำคัญต่ออำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะการยึดอำนาจของอังกฤษในแอฟริกาตะวันออก แม้ว่าดินแดนในแอฟริกาตะวันตกจะให้ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจที่ดีกว่าในแง่ของตลาดสินค้าและแหล่งวัตถุดิบ แต่รัฐบาลอังกฤษกลับมุ่งความสนใจไปยังแอฟริกาตะวันออกและบริเวณหุบเขาทางตอนบนของแม่น้ำไนล์ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความยากจนทางเศรษฐกิจมากกว่า ดินแดนที่นักลงทุนและพ่อค้าอังกฤษสนใจน้อยที่สุดกลับได้รับความหวังโยจากคณะรัฐมนตรีอังกฤษมากที่สุด และการเรียกร้องดินแดนในยูกันดาฝั่งตะวันออกของแอฟริกาและที่ราบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำไนล์ ไม่ใช่เป็นแรงผลักดันเพื่อหาตลาดและการค้าหรือเกิดจากความเชื่อในคุณค่าของจักรวรรดิในแอฟริกา แต่เป็นความต้องการที่จะแสวงหาความมั่นคงของเส้นทางคมนาคมสู่จักรวรรดิอินเดีย

2. ความพยายามหาคำจำกัดความด้านชาติและจิตวิทยาสังคม

องค์ประกอบของการแข่งขันของประเทศมหาอำนาจนำไปสู่การตีความของปรากฏการณ์ลัทธิจักรวรรดินิยมอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือการอธิบายในแง่ของชาติ (Nation) และจิตวิทยาสังคม

การแข่งขันระดับนานาชาติเกิดขึ้นเมื่อประเทศตั้งแต่สองประเทศขึ้นไปที่มีกำลังทัดเทียมกัน ต่างก็เทียบสถานภาพกำลังของอีกฝ่ายหนึ่งและชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างที่เป็นจริงหรือที่สมมติขึ้น และประเทศที่คิดว่าต่อยกว่าก็พยายามที่จะลดระดับความแตกต่างลง โครงสร้างของอำนาจของประเทศหรือกลุ่มประเทศที่มีอำนาจเด่นกว่าก็ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด อันเป็นผลเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ภายในและภายนอก จากความตึงเครียดทางสังคม การปฏิวัติและสงคราม การพ่ายแพ้ในสงครามมีผลให้ประเทศที่พ่ายแพ้ประเมินกำลังของตนเองและปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาดต่างๆ เช่น โครงสร้างของสังคมกำลังทหาร การปฏิรูปกลายเป็นภาระสำคัญของรัฐบาล ตัวอย่างเช่น เมื่อปรัสเซียพ่ายแพ้ในการสงครามต่อจักรพรรดินโปเลียนที่ 1 ก็เริ่มมีการปฏิรูปทั้งด้านบริหารและการทหาร รัสเซียเริ่มโครงการปฏิรูปเพื่อลดล้างความล้าหลังในโครงสร้างสำคัญของตน เช่น การมีทาส และเพื่อการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมซึ่งความล้าหลังดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์มาแล้วในสงครามไครเมีย การพ่ายแพ้ของออสเตรียต่อปรัสเซียในการรบที่ซาโดวา (Sadowa) มีผลต่อการปฏิรูประบบบริหารภายในจักรวรรดิออสเตรียและการสถาปนাজักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี ความพ่ายแพ้อย่างย่อยยับของฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1870 - 1871 มีผลให้จักรวรรดิครั้งที่ 2 พินาศลง การลุกฮือของพวกคอมมูนและผลสุดท้ายคือการสถาปนาระบอบสาธารณรัฐที่ 3

นักประวัติศาสตร์หลายคนคิดว่าลัทธิจักรวรรดินิยมคือลัทธิชาตินิยมที่เกินขอบเขตจุดหักเหของเหตุการณ์ใน ค.ศ. 1870 - 1871 มีความสำคัญเป็นพิเศษในกรณีนี้เพราะผลกระทบที่ลึกซึ้งต่อลัทธิชาตินิยมและความรู้สึกในแง่เกียรติภูมิของประเทศยุโรปตะวันตกและยุโรปตอนกลาง จุดเชื่อมระหว่างลัทธิชาตินิยมและจักรวรรดินิยมนั้นสามารถอธิบายได้จากการสังเกตและวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์

2.1 ความภูมิใจในจักรวรรดิและความก้าวร้าวโอหังในอังกฤษ

ความคิดเรื่องรัฐประชาชาติเป็นความจริงขึ้นมาในยุโรปตอนกลางในระหว่าง ค.ศ. 1861 - 1871 ทั้งในอิตาลีและในเยอรมนี การรวมประเทศสำเร็จของเยอรมนีในฐานะมหาอำนาจใหม่ ได้กลายเป็นองค์ประกอบของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และโครงสร้างของอำนาจแบบเดิมได้เปลี่ยนรูปใหม่ทั้งหมด

ในอังกฤษ ดิสเรลลีผู้นำของฝ่ายอนุรักษนิยมรู้สึกกังวลใจอย่างลึกซึ้งซึ่งต่อความยุ่งยากของสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศ ในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1871 เขาได้ย่ำในสภาผู้แทนราษฎรของอังกฤษว่าสงครามฝรั่งเศส-ปรัสเซีย แสดงถึงการปฏิวัติเยอรมัน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่กว่าการปฏิวัติฝรั่งเศสในศตวรรษที่แล้ว ระบบพลตุลถูกทำลายลงและประเทศที่สูญเสียดูแลรู้สึกถึงผลของการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่นี้มากที่สุดคืออังกฤษ สถานะของอังกฤษดูเหมือนจะเสื่อมลงเพราะการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ในภาคพื้นทวีป ดิสเรลลีเห็นว่าหนทางที่จะรื้อฟื้นอำนาจของอังกฤษคือการเพิ่มบทบาทด้านนโยบายต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระตุ้นนโยบายจักรวรรดิ เขามีนโยบายที่จะกระชับการปกครองเหนือจักรวรรดิ

นโยบายต่างประเทศของดิสเรลลีในรัฐบาลชุดที่ 2 ของเขาระหว่าง ค.ศ. 1874 - 1880 อาจนับได้ว่าเป็นปฏิบัติการต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจของภาคพื้นทวีป เอิร์ลแห่งเดอร์บี (Earl of Derby) คนที่ 15 ซึ่งเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศซึ่งรักความสงบ ได้วินิจฉัยนโยบายของดิสเรลลีว่าเป็นนโยบายปิดครอง ปกป้อง โลก และอวดดี เดอร์บีลาออกจากตำแหน่งเมื่อดิสเรลลีเลือกนโยบายสงครามในต้น ค.ศ. 1878 ซึ่งเป็นเวลาที่ลัทธิรักชาติแบบก้าวร้าวรุนแรง (Jingoism) เกิดขึ้น การต่อต้านรัสเซียอย่างรุนแรงเช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาในระยะแรกของสงครามไครเมียได้เกิดขึ้นอีก เพลงที่นิยมร้องกันซ้ำๆ ซากๆ ในโรงมหรสพของลอนดอนและร้องกันทั่วประเทศมีความว่า "We don't want to fight, but, by Jingo, if we do, we've got the men, we've got the ships, we've got the money, too."²⁶

นโยบายต่างประเทศที่แข็งขันของดิสเรลีย์โดยเฉพาะในแง่ของการเพิ่มความเข้มแข็งของจักรวรรดินั้นผู้ร่วมสมัยของเขาเรียกว่า "ลัทธิจักรวรรดินิยมของดิสเรลีย์" (Disraelism Imperialism) คำว่าจักรวรรดินิยมในที่นี้ ไม่ได้หมายความถึงการขยายอำนาจทางดินแดน แต่เป็นเพียงการเรียกร้องให้มีการกระชับอำนาจของจักรวรรดิอาณานิคมที่มีอยู่ การรื้อฟื้นจักรวรรดิของดิสเรลีย์จึงเป็นลัทธิจักรวรรดินิยมแบบกระชับอำนาจ (Consolidationist Imperialism) ไม่ใช่ลัทธิจักรวรรดินิยมแบบขยายอำนาจ (Expansionist Imperialism) ที่เกิดขึ้นในเวลาไม่กี่ปีต่อมา ลัทธิจักรวรรดินิยมของดิสเรลีย์จึงไม่ได้มีจุดมุ่งหมายในแง่การขยายอำนาจ แต่เพื่อใช้เป็นเครื่องคานน้ำหนักในการต่อต้านศักยภาพทางอำนาจที่ เพิ่มขึ้นของภาคพื้นทวีป

นโยบายจักรวรรดิของดิสเรลีย์สะท้อนแนวโน้มของความคิดเห็นของสาธารณชน นั่นคือการค้นหาคุณค่าของอาณานิคมอีกครั้งหนึ่ง การปลุกปั่นให้ความเห็นของสาธารณชน คล้อยตามนโยบายสร้างจักรวรรดิเพื่อเกียรติภูมิของประเทศชาติเริ่มขึ้นด้วยพวกปัญญาชนที่มีความรักชาติอย่างแรงกล้า ผู้ที่เป็นกระบอกเสียงสำคัญ 3 คน คือ เซอร์ชาร์ลส์ ดิลเก (Sir Charles Dilke) ซึ่งเขียนหนังสือเรื่อง *The Greater Britain* ใน ค.ศ. 1868²⁷ หลังจากที่เขา กลับจากการเดินทางรอบโลก หนังสือเล่มนี้แสดงถึงความรักชาติที่มุ่งหมายจะให้อังกฤษ เป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ ดิลเกได้ย้ำถึงคุณค่าทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านการทหารของดินแดน แถบเส้นศูนย์สูตร ซึ่งแม้จะยังล่าหลังแต่ก็มีคุณค่าเหนืออาณานิคมคนผิวขาวเช่นแคนาดา ความคิดเห็นของดิลเกได้รับการสนับสนุนจากมหาชนอย่างเต็มที่ ดังจะเห็นได้ว่าจนถึง ค.ศ. 1885 หนังสือของเขาได้รับการพิมพ์ซ้ำถึง 8 ครั้ง²⁸ ส่วนจอห์น โรเบิร์ต ซีลีย์ (John Robert Seeley) ได้รวบรวมคำบรรยายของเขาและจัดพิมพ์ขึ้นใน ค.ศ. 1883 ภายใต้ชื่อว่า *The Expansion of England* และเจมส์ แอนโทนี ฟรูด (James Anthony Froude) ซึ่งหนังสือเรื่อง *Oceana, of England and Her Colonies* ได้รับการเผยแพร่ใน ค.ศ. 1886

หนังสือทั้ง 3 เล่มนี้เป็นหลักหรือแบบอย่างของอุดมการณ์จักรวรรดิของอังกฤษ มีทัศนะที่คล้ายคลึงกันในเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยมว่าเป็นการเติบโตของลัทธิชาตินิยม ในขณะที่องค์ประกอบอื่นๆ เศรษฐกิจ และยุทธศาสตร์ทางการเมืองลดความสำคัญลง ความสำเร็จของหนังสือของดิลเกมีส่วนสำคัญในการทำให้เขาได้รับเลือกเป็นสมาชิกรัฐสภาใน ค.ศ. 1868 และอีก 12 ปีต่อมา เขาก็ได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศในทัศนะของดิลเก ความเข้มแข็งของจักรวรรดิอังกฤษนั้นขึ้นอยู่กับความผูกพันด้านขนบธรรมเนียม

อันเดียวกันของแต่ละส่วนและความเหนือกว่าของเชื้อสายอังกฤษ สหรัฐอเมริกาก็เป็นส่วนหนึ่งของแนวร่วมอังกฤษ (Pan - Anglican) การประกาศเอกราชของสหรัฐฯ ไม่ได้ตัดขาดความผูกพันของสายเลือด อังกฤษที่ยิ่งใหญ่ (Greater Britain) เป็นสัญญาณของความสามัคคีของประเทศอื่นๆ และของดินแดนต่างๆ ที่มีประชากรเชื้อสายอังกฤษอาศัยอยู่ แม้ว่า แต่แรกเริ่มเดิมทีสิ่งนี้ไม่ได้หมายความถึงการขยายตัวของอังกฤษเพื่อรวมประชากรเผ่าพันธุ์ต่างๆ ในที่สุดความหมายก็เปลี่ยนไปในทำนองแสดงการขยายตัวทางจักรวรรดินิยมของอังกฤษ

ในบรรดาวรรณกรรมเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยมแล้ว หนังสือของซีเลย์มีอิทธิพลมากที่สุด ในอังกฤษ และเป็นหนังสือที่ขายดีที่สุดและได้รับการพิมพ์ซ้ำเกือบทุกปี เช่นเดียวกับคิลเก ซีเลย์ไม่ได้แนะนำให้มีการขยายตัวของจักรวรรดิอังกฤษ เขาพยายามตีความสำคัญของการขยายอำนาจในอดีต และคาดหวังว่าในช่วงชีวิตของเขา อังกฤษจะได้รับผลตอบแทนที่เป็นคุณประโยชน์จากจักรวรรดิ เขาปกป้องคุณค่าของจักรวรรดิในฐานะที่เป็นการขยายตัวของชนเชื้อสายอังกฤษไปสู่ดินแดนส่วนอื่นๆ และด้วยการยกย่องความภูมิใจในชาติและความสำเร็จด้านวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ คำอธิบายที่มีชื่อเสียงของเขาคือ ในอดีตกาลดูเหมือนว่าคนอังกฤษจะพิชิตและเข้าไปอาศัยอยู่ในครึ่งก่อนโลกในสภาพที่ไม่ตั้งใจ จักรวรรดิเกิดขึ้นไม่ใช่เพราะการวางแผนอย่างรอบคอบ แต่โดยโอกาส และขนาดของมันแสดงถึงแรงกระตุ้นที่ยิ่งใหญ่จนไม่สามารถขัดขืนการรับเอาฐานะความยิ่งใหญ่ทั้งทางด้านศีลธรรมและด้านจิตใจในโลกนี้

แม้ว่านักประวัติศาสตร์เจมส์ ฟรุต จะไม่ได้ย่ำถึงความยิ่งใหญ่ของชนเชื้อชาติอังกฤษเช่นเดียวกับคิลเก แต่เขาก็สนับสนุนการรักษาจักรวรรดิ ซึ่งเขาคิดว่าเป็นการบรรลุถึงสิ่งที่เป็นอยู่จริงทางด้านประวัติศาสตร์

องค์ประกอบที่เด่นที่สุดของลัทธิจักรวรรดินิยมของอังกฤษในระยะเริ่มต้นนโยบายแบบบูรุกคือความรู้สึกเป็นของกันร่วมกัน ซึ่งเกิดจากลัทธิชาตินิยมและความภูมิใจในจักรวรรดิ อย่างไรก็ตาม ลัทธิจักรวรรดินิยมแบบชาตินิยมนี้จะลดลงชั่วคราว จนถึงช่วงทศวรรษที่ 1890 ลัทธิจักรวรรดินิยมก็ได้เติบโตเป็นขบวนการขยายอำนาจอย่างรุนแรงจนกลายเป็นความเกลียดชังชาวต่างชาติ ซึ่งในตอนแรกมุ่งไปยังฝรั่งเศสและรัสเซีย ต่อมาก็มุ่งสู่พวกบัวร์ และในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ชาวอังกฤษก็มุ่งความเกลียดชังไปที่เยอรมนี อย่างไรก็ตาม ลัทธิชาตินิยมแบบนี้ซ่อนเร้นอยู่ภายในโดยธรรมชาติ และจะได้รับการจุดเชื้อขึ้นเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ในนโยบายต่างประเทศ ความแตกต่างกับลัทธิชาตินิยมแต่ก่อนคือ

ลัทธิชาตินิยมช่วงหลังระเบิดด้วยความรุนแรงและเร็วกว่า โรสเบอริออธิบายปรากฏการณ์นี้ว่า เป็นลัทธิจักรวรรดินิยมที่เสี่ยงภัย ซึ่งแตกต่างจากลัทธิจักรวรรดินิยมที่มีเหตุผล เช่น ลัทธิจักรวรรดินิยมในทัศนะของดิลเกและซีเลย์ ซึ่งคือลัทธิ รักชาติที่ยิ่งใหญ่

แม้ว่าฮอบสันจะได้รับการยอมรับว่าเป็นเจ้าทฤษฎีเรื่องลัทธิจักรวรรดินิยมแบบเศรษฐกิจ แต่เขาก็เป็นนักวิจารณ์ร่วมสมัยที่เฉียบแหลมของลัทธิจักรวรรดินิยม ฮอบสันระบุถึงความเกี่ยวพันที่เด่นชัดระหว่างลัทธิรักชาติแบบรุนแรงและลัทธิจักรวรรดินิยมดังที่เขาเห็นผลของมันในสงครามบัวร์ อันเป็นประสบการณ์ที่ทำให้เขาพิจารณาถึงธรรมชาติของลัทธิจักรวรรดินิยม ในหนังสือเรื่อง Imperialism ของเขาซึ่งพิมพ์ใน ค.ศ. 1902 ฮอบสันเขียนว่าเป็นสิ่งที่ค่อนข้างชัดว่า โมหะที่เกิดจากลัทธิรักชาติแบบรุนแรงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของลัทธิจักรวรรดินิยม และเขารู้สึกว่าลัทธิรักชาติแบบรุนแรงมีความสัมพันธ์กับสภาพการดำรงชีวิตของยุคอุตสาหกรรม²⁹

ใน ค.ศ. 1867 โลธาร์ บูร์เชอร์ (Lothar Bucher) ซึ่งเป็นคนสนิทของบิสมาร์ค ได้พิมพ์หนังสือที่รวบรวมบทความที่สนับสนุนให้มีการตั้งบริษัทการค้าเยอรมันเพื่อซื้อดินแดนในต่างประเทศและลงเอยด้วยการยึดดินแดนเหล่านั้นเป็นอาณานิคมของเยอรมนี นอกจากนี้เยอรมนีจะต้องมีบริษัทพาณิชย์นาวี ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะเปิดเส้นทางเดินเรือใหม่ และตลาดการค้าในต่างประเทศสำหรับอุตสาหกรรมเยอรมัน อาณานิคมเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดที่จะทำให้เยอรมนีสามารถพัฒนาอุตสาหกรรม การค้า และกองทัพเรือที่เกรียงไกร³⁰

หลังจากการประชุมแห่งเบอร์ลินไม่นาน คือ ใน ค.ศ. 1879 ฟรีดริช ฟาบรี (Friedrich Fabri) ผู้สนับสนุนคนสำคัญของการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในต่างแดนได้เร่งเร้าให้เยอรมนีหาทางครอบครองอาณานิคม เนื่องจากประชากรเยอรมันที่เพิ่มขึ้นทำให้จำเป็นต้องมีดินแดนรองรับการขยายตัวของพลเมือง ซึ่งชาวเยอรมันเหล่านี้แม้จะอาศัยอยู่ในดินแดนใหม่ก็จะยังซื้อสินค้าเยอรมันและผลงวัฒนธรรมของเยอรมนีต่อไป ความคิดเห็นของฟาบรีได้รับการสนับสนุนใน ค.ศ. 1881 จาก ฮีบเบอ ชไลนเดน (Hübbe Schlieinden) นักกฎหมายและนักสำรวจดินแดนในแอฟริกาซึ่งย้ำว่าความพยายามในการสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมเป็นการแสดงออกถึงความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของชาติ นอกจากนี้ นักประวัติศาสตร์ชาตินิยมคนสำคัญของเยอรมันคือ ไฮน์ริช ฟอน ไทร์ทชเก (Heinrich von Treitschke) ก็ได้สนับสนุนการแสวงหาอาณานิคมเพื่อความเป็นมหาอำนาจ

แม้ว่าบิสมาร์คจะไม่มีนโยบายที่แน่ชัดในเรื่องการขยายอาณานิคม แต่เขาก็แสดงความเห็นใจและสนับสนุนอย่างเปิดเผยต่อกลุ่มชาวเยอรมันที่สนับสนุนการแสวงหาอาณานิคม ในระยะ ค.ศ. 1884 - 1885 บิสมาร์คได้พยายามโน้มน้าวสภาไรช์ชตาคให้ตระหนักถึงความสำคัญของอาณานิคมที่มีต่อเศรษฐกิจของประเทศ เพราะการได้ครอบครองอาณานิคมจะทำให้อุตสาหกรรมของเยอรมนีมีตลาดรองรับผลผลิตด้านอุตสาหกรรม ซึ่งย่อมทำให้การค้าขายตัว อาณานิคมยังเป็นการเปิดดินแดนใหม่ๆ ให้กับกิจกรรม อารยธรรม และเงินทุนของเยอรมัน

ใน ค.ศ. 1883 มีการจัดตั้งสมาคมเพื่ออาณานิคมของชาวเยอรมัน (Society for German Colonization) นอกจากนี้ บรรดาศาสตราจารย์ที่มีชื่อเสียงในมหาวิทยาลัยทั้งในเยอรมนี อังกฤษ และฝรั่งเศส ได้เขียนหนังสือที่สนับสนุนการแสวงหาอาณานิคม ความคิดเห็นและท่าทีของบุคคลระดับปัญญาชนเหล่านี้มีพลังโน้มน้าวบรรดารัฐบุรุษและนักการเมืองบุคคลกลุ่มหลังนี้เชื่อว่าการพาณิชย์และการลงทุนจะต้องเป็นผลสืบเนื่องจากการยึดครองอาณานิคม

ในปีเดียวกันนี้เอง กลุ่มสนับสนุนลัทธิจักรวรรดินิยมในอังกฤษก็ได้จัดตั้งแนวร่วมพริมโรส (Primrose League) ซึ่งนำโดยสมาชิกพรรคทอรี (Tory) และหลังจากนั้นไม่นานสมาชิกพรรคเสรีนิยมที่โน้มน้าวมาทางชาตินิยม (Nationalistic Liberals) ก็ได้จัดตั้งแนวร่วมสหภาพจักรวรรดิ (Imperial Federation League) นักการเมืองอังกฤษนั้นไม่ว่าจะเป็นพรรคอนุรักษนิยม (Conservative) หรือพรรคเสรีนิยม (Liberal) ล้วนแต่มั่นใจในนโยบายแสวงหาอาณานิคม³¹

2.2 ลัทธิชาตินิยมในฝรั่งเศส

เช่นเดียวกับในอังกฤษ ลัทธิชาตินิยมเตรียมและส่งเสริมขบวนการจักรวรรดินิยมในฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของลัทธิชาตินิยมและผลของมันแตกต่างกันในหลายๆ ประเด็น ก่อน ค.ศ. 1870 ลัทธิชาตินิยมในฝรั่งเศสไม่ใช่ปรากฏการณ์ของมวลชน เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในเยอรมนี อิตาลี และโปแลนด์ ในด้านการเกี่ยวพันกับลัทธิอาณานิคม นั้นก็ถูกจำกัดอยู่เฉพาะกับกองทัพเรือฝรั่งเศส เหตุการณ์นี้ให้ข้อบ่งชี้ที่ชัดเจนถึงสาเหตุของลัทธิจักรวรรดินิยมในฝรั่งเศส นั่นคือความรู้สึกอภัยยศและต่ำต้อยในการพ่ายแพ้และความปรารถนาที่จะหาสิ่งทดแทน

ความรู้สึกชาตินิยมในกองทัพเรือฝรั่งเศสภายหลังจาก ค.ศ. 1815 โดยแก่นแท้แล้วเป็นการสะท้อนการต่อต้านอังกฤษ ซึ่งไม่น่าสงสัยเลยว่าจะมีมูลเหตุมาตั้งแต่การแข่งขันกันระหว่างอังกฤษ-ฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และมีความรุนแรงขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังจากพ่ายแพ้ทางนาวิกของสงครามโปเลียนและการสูญเสียฐานทัพในอาณานิคม ความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพเรืออังกฤษและฝรั่งเศสมีลักษณะไม่เชื่อถือนกันและต่างก็มีความต้องการที่จะแสดงสิทธิของตนเอง การต่อสู้ของกองทัพเรืออังกฤษเพื่อต่อต้านการค้าทาสก็ถูกสงสัยว่ามีแนวโน้มไปทางจักรวรรดินิยม เป็นต้น

ความพ่ายแพ้ในสงครามฝรั่งเศส-ปรัสเซีย (Franco - Prussian War ค.ศ. 1870 - 1871) เป็นความพินาศไม่เฉพาะสำหรับกองทัพเรือฝรั่งเศส แต่สำหรับฝรั่งเศสทั้งประเทศ การสูญเสียแคว้นอัลซาส (Alsace) และลอร์เรน (Lorraine) โดยที่ผู้ชนะคือเยอรมนีไม่มีการคำนึงถึงหลักการตัดสินใจของตนเอง (ของชาวแคว้นอัลซาสและลอร์เรน) เป็นเรื่องที่เจ็บปวดยิ่งกว่าการสูญเสียฐานทัพเรือในมหาสมุทรอินเดีย ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีเหตุการณ์อีก 2 กรณีของความอับยศต่ำต้อยซึ่งมีผลต่อลัทธิจักรวรรดินิยมของฝรั่งเศส นั่นคือ การขับไล่ฝรั่งเศสออกจากอียิปต์ใน ค.ศ. 1882 และการประจัญหน้ากันที่ฟาโซดาใน ค.ศ. 1898 ทั้งสองกรณีทำให้ฝรั่งเศสได้รับความอับยศและคำนึงถึงลัทธิจักรวรรดินิยม อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบความพ่ายแพ้เหล่านี้แล้ว ความพ่ายแพ้ใน ค.ศ. 1870 - 1871 เป็นเรื่องที่เจ็บปวดชอกช้ำกว่า การขยายอำนาจทางจักรวรรดินิยมถูกมองว่าเป็นหนทางของการทดแทนความเจ็บปวด และพิสูจน์ต่อโลกว่าฝรั่งเศสยังไม่ได้เสียกำลังที่จะต่อสู้ในการเป็นประเทศใหญ่

หลักฐานด้านเอกสารเกี่ยวกับเรื่องนี้มีมากพอที่จะยืนยันว่า ต้นกำเนิดของลัทธิชาตินิยมฝรั่งเศสคือความหายนะของประเทศ ลัทธิจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสถูกบ่มมาจากลัทธิชาตินิยมโดยเฉพาะนี้ ไม่ใช่เกิดจากขบวนการแนวร่วมเช่นเดียวกับอังกฤษจากแนวร่วมอังกฤษ (pan - Anglism) หรือรัสเซียจากแนวร่วมสลาฟ (pan - Slavism) หรือเยอรมัน (pan - Germanism)

ใน ค.ศ. 1874 ศาสตราจารย์ปอล เดอรอย - โบลิเยร์ (Paul Leroy - Beaulieu) ประธานของกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์การเมืองในฝรั่งเศสได้สนับสนุนลัทธิจักรวรรดินิยมของฝรั่งเศสในหนังสือที่มีชื่อเสียงของเขาชื่อ De la Colonisation Chez les Peuples Modernes ศาสตราจารย์โบลิเยร์ชี้ให้เห็นว่า การแสวงหาอาณานิคมเป็นเรื่องของความเป็นความตายสำหรับฝรั่งเศส ถ้าหากฝรั่งเศสไม่สามารถเป็นเจ้าของอาณานิคมในแอฟริกา ฝรั่งเศสก็จะลด

ฐานะเป็นประเทศชั้นรองในเวลาเพียงชั่วหนึ่งหรือสองทศวรรษ และชาวโลกทั้งปวงก็จะเห็นว่าฝรั่งเศสนั้นอยู่ในฐานะที่ไม่ต่างกับกรีซและรומาเนีย^{๑๑}

กิจกรรมด้านอาณานิคมของระบอบสาธารณรัฐที่ 3 ในอินโดจีนำทำให้ โจแซฟ ชัยยี แบร์ต (Joseph Chailley - Bert) นักสำรวจชาวฝรั่งเศสประกาศที่การประชุมแอฟริกาเหนือ (North Africa Congress) ใน ค.ศ. 1908 ว่า ฝรั่งเศสถูกโจมตีใน ค.ศ. 1870 และถูกลดฐานะจากมหาอำนาจที่เด่นในยุโรปที่เกือบจะเป็นเจ้าโลกสู่ฐานะมหาอำนาจอันดับ 2 ฝรั่งเศสฝืนถึงเหตุการณ์หรือความพยายามซึ่งจะทำให้ฝรั่งเศสสามารถรื้อฟื้นฐานะมหาอำนาจอันดับ 1 เหตุการณ์เช่นที่ว่านี้คือการรุกรานในบริเวณแม่น้ำแดง และการปฏิบัติการด้านอาณานิคมของผู้นำทางการเมืองของฝรั่งเศสหลังจากการประชุมใหญ่แห่งเบอร์ลิน

ใน ค.ศ. 1912 โจแซฟ ชัยยี แบร์ต แสดงความคิดเห็นซึ่งเป็นการสะท้อนถึงความกระตือรือร้นเรื่องอาณานิคมในเวลานั้น เขากล่าวว่า ถ้าไม่ใช่เกิดจากผู้ที่เสียสละตนเองเพื่อการแสวงหาอาณานิคมภายหลัง ค.ศ. 1870 ฝรั่งเศสจะไม่มีฐานะเช่นเดียวกับที่เป็นอยู่ใน ค.ศ. 1912 ฝรั่งเศสจะต้องเป็นชาติเล็กๆ ซึ่งมีพลเมืองเพียง 35 - 36 ล้านคน มีเนื้อที่จำกัดอยู่เพียง 5 - 6 แสนตารางกิโลเมตร และจะไม่มีคามสำคัญที่ยิ่งใหญ่สำหรับสมัยใหม่ แต่ใน ค.ศ. 1912 ฝรั่งเศสเป็นชาติที่ยิ่งใหญ่มีอำนาจเหนือดินแดนซึ่งมีเนื้อที่ระหว่าง 6 - 8 ล้านตารางกิโลเมตร และมีพลเมืองซึ่งรวมทั้งชาวฝรั่งเศสด้วยเป็นจำนวนทั้งหมด 89 ล้านคน ขอบเขตดินแดนและจำนวนประชากรเช่นนี้ทำให้ฝรั่งเศสอยู่ในฐานะที่จะเผชิญหน้ากับผู้ที่ท้าทายฝรั่งเศสและรักษาฐานะของตนเองในระหว่างกลุ่มประเทศมหาอำนาจของโลก

ความกระตือรือร้นดังกล่าว ทำให้ดูเหมือนว่าผู้แสวงหาอาณานิคมไม่ต้องการคำนึงถึงว่าดินแดนอาณานิคมส่วนใหญ่ประกอบด้วยทะเลทราย ทุ่งหญ้าและป่า ความยิ่งใหญ่เพียงอย่างเดียวก็พอเพียงแล้วที่จะทำให้พวกเขาเชื่อในอาณานิคม คุณภาพและคุณค่าทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่คุณคำนึงถึงน้อยที่สุด ความปรารถนาที่จะยกฐานะฝรั่งเศสจากความอับยศที่เลวร้ายที่สุดของ ค.ศ. 1870 ทำให้นักการเมืองมุ่งดำเนินการในเรื่องนี้ ทั้งจูลส์ แฟร์รี (Jules Ferry) เลออง กงเบตตา (Leon Gambetta) และกาเบรียล ฮาโนโต (Gabriel Hanotaux) ซึ่งเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศระหว่าง ค.ศ. 1894 - 1898 ยึดถือการกู้ฐานะของฝรั่งเศสเป็นแกนของทฤษฎีจักรวรรดินิยมของเขา การที่เห็นความพ่ายแพ้ของประเทศในสงครามฝรั่งเศส - รัสเซีย ทำให้เขารู้สึกทุกข์ทรมานกับความตกต่ำของปิตุภูมิ และโดยสัญชาติญาณเขาแสวงหากฎที่จะพยุงฐานะความยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศส ผู้ที่สืบทอดตำแหน่งจากเขาคือเดอโอฟิล

เตลคาสเซ (Théophile Delcassé) ซึ่งย้ำถึงการรื้อฟื้นฐานะมหาอำนาจอาณานิคมที่ยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศส คนที่คิดว่าฝรั่งเศสถูกโจมตีจนย่อยยับนั้น ฝรั่งเศสกลับแสดงให้เห็นอีกครั้งหนึ่งว่ามีความอุดมสมบูรณ์และความเข้มแข็งเพราะการสร้างจักรวรรดิภาคโพ้นทะเลซึ่งยิ่งใหญ่กว่าจักรวรรดิที่ฝรั่งเศสเคยสูญเสียไปเมื่อรวม 100 ปีมาแล้ว³³

2.3 วิกฤตการณ์ฟาโซดา (The Fashoda Crisis ค.ศ. 1898)

เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1882 มีความสำคัญอย่างยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของลัทธิจักรวรรดินิยม นับเป็นครั้งแรกที่การคลั่งไคล้ในอาณานิคมผสมกับความรู้สึกต่อต้านชาวต่างชาติและลัทธิชาตินิยมมีอิทธิพลต่อความเห็นของสาธารณชนในประเทศอุตสาหกรรมประเทศใดประเทศหนึ่ง และมีผลบังคับให้รัฐบาลต้องกระทำการใดการหนึ่งซึ่งอาจไม่เกิดขึ้นในบรรยากาศที่ปลอดจากแรงกดดันจากภายนอก

วิกฤตการณ์ฟาโซดา ค.ศ. 1898 เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดอีกตัวอย่างหนึ่งของการคลั่งลัทธิจักรวรรดินิยม ความจริงแล้วระหว่าง ค.ศ. 1880 - 1914 ความเห็นของสาธารณชนไม่ได้เป็นแรงกดดันโดยสิ้นเชิงที่จะมีอิทธิพลต่อผู้กำหนดนโยบายในเรื่องการขยายตัวทางจักรวรรดินิยม แต่เป็นเรื่องของการระเบิดของความเห็นสาธารณชนซึ่งเกิดขึ้นในเวลาที่มิเหตุการณ์ไม่ปกติ และได้เปลี่ยนการทะเลาะเรื่องอาณานิคมระหว่างมหาอำนาจเข้าสู่วิกฤตการณ์อย่างเต็มที่ ดังตัวอย่างเช่นกรณีฟาโซดา

วิกฤตการณ์ฟาโซดาเกิดขึ้นพร้อมๆ กับปัจจัยเฉพาะหลายประการ การระเบิดออกของความเห็นสาธารณชนในฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1898 เกิดจากเหตุการณ์ของวิกฤตการณ์ 2 เรื่อง คือ เรื่องเดรย์ฟุส และการแข่งขันด้านอาณานิคมระหว่างอังกฤษ - ฝรั่งเศส ทั้งสองเรื่องนี้เกิดขึ้นเป็นอิสระจากกัน และพัฒนาขึ้นเทียบเคียงกันชั่วขณะหนึ่ง จนกระทั่งเชื่อมต่อกันเข้าและทำให้แต่ละเรื่องเพิ่มความตึงเครียดมากขึ้น

ภาวะที่มีชื่อเสียงของพันเอกมาร์ชองต์ในแม่น้ำไนล์ตอนบนนั้นเริ่มจาก ค.ศ. 1893 และเกิดจากสาเหตุของความตึงเครียดจากการพ่ายแพ้ใน ค.ศ. 1882 ในเรื่องของอียิปต์ กลุ่มที่เป็นต้นคิดแผนการดังกล่าวคือข้าราชการประจำในกระทรวงอาณานิคม เพราะความไม่มีเสถียรภาพของรัฐบาลฝรั่งเศสและการเปลี่ยนแปลงตัวรัฐมนตรีบ่อยๆ ทำให้ความต่อเนื่องของนโยบายต้องขึ้นอยู่กับข้าราชการประจำ และพวกเขาสามารถร่วมกันผลักดันให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติการเดินทางของมาร์ชองต์

ความตั้งใจของมาร์ชองด์และผู้ส่งเสริมภาระหน้าที่ของเขา คือ การรื้อฟื้นปัญหาเรื่องอียิปต์ขึ้นมา เพื่อแก้ปัญหาด้วยการประชุมนานาชาติในทางที่เป็นประโยชน์ต่อฝรั่งเศส ทั้งนี้จะต้องมีการยึดที่มั่นตอนบนของแม่น้ำไนล์เพื่อเป็นเงื่อนไขในการต่อรองมาร์ชองด์เชื่อว่าปัญหาเรื่องการถอนตัวของอังกฤษจากอียิปต์ย่อมเกิดจากบริเวณซูดาน กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสมีความหวังว่าถ้าอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบหรือมีอำนาจต่อรองที่ดี ก็จะสามารถคอยและดูว่าเมื่อไรการเจรจาจะเริ่มขึ้น ซึ่งจะมีการถอนทหารจากซูดานเพื่อแลกเปลี่ยนกับการถอนตัวของกองทหารอังกฤษจากอียิปต์

เป้าหมายหลักของนโยบายฝรั่งเศสในซูดานคือการรื้อฟื้นเกียรติภูมิของฝรั่งเศสความจริงแล้วดินแดนทางแม่น้ำไนล์ตอนบนไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เพราะไม่สามารถเป็นตลาดหรือจุดแลกเปลี่ยนสำหรับสินค้าฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม ดินแดนดังกล่าวมีคุณค่าทางยุทธศาสตร์ในการเชื่อมแอฟริกาตะวันตกมาสู่แอฟริกาตะวันออก วิกฤตการณ์ฟาโซดาเป็นตัวอย่งที่เด่นของลัทธิจักรวรรดินิยมแห่งเกียรติภูมิ

ในภาวะปกติ ดูเหมือนว่าหลังการเผชิญหน้าระหว่างคณะของมาร์ชองด์และกองกำลังของดิซเซนเนอร์ที่ฟาโซดาในวันที่ 19 กันยายน ค.ศ. 1898 ทั้งข้อเรียกร้องของอังกฤษและข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสจะได้รับการปฏิบัติและการตกลงตามกฎของนโยบายทดแทนของคณะรัฐมนตรีและวิธีการทูต อย่างไรก็ตาม ในเดือนกันยายนของปีนั้น เกิดเหตุการณ์ภายในขึ้นทั้งในฝรั่งเศสและอังกฤษ ซึ่งทำให้การเจรจาเพื่อการตกลงอย่างราบรื่นกลายเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน นโยบายที่แตกต่างกันระหว่างกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสและกระทรวงอาณานิคมมีผลกระทบถึงเรื่องอำนาจในการตัดสินปัญหาอาณานิคม ข้อบกพร่องด้านโครงสร้างของระบบรัฐบาลฝรั่งเศสมีผลกระทบต่อลัทธิจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส ในปลายเดือนกันยายนรัฐมนตรีว่าการอาณานิคมทรูโย (Trouillot) แสดงความไม่พอใจผ่านทางหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับความยากลำบากในการติดต่อกับรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศเดลคาสเซ่ สิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือความตึงเครียดในคดีเดรย์ฟุสซึ่งเพิ่มขึ้นในทันทีทันใดเมื่อมีการพิมพ์บทความเรื่อง "ข้าพเจ้าขอกล่าวหา" (J'accuse) ของเอมิล โซลา (Emile Zola) และมีการส่งคดีให้ศาลอุทธรณ์พิจารณา ซึ่งมีผลให้ชาวฝรั่งเศสแตกแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสนับสนุนเดรย์ฟุส (Dreyfusards) และกลุ่มต่อต้านเดรย์ฟุส (anti - Dreyfusards) มีความไม่สงบเกิดขึ้นในครึ่งหลังของเดือนกันยายน การเดินขบวนเป็นประจำในท้องถนนของกรุงปารีสได้เข้าสู่ระยะอันตราย มีการนัดหยุดงาน และกองบัญชาการกองทัพบกก็เตรียมตัวสำหรับการปฏิวัติ

เมื่อเหตุการณ์ภายในประเทศร้ายแรงยิ่งขึ้น รัฐบาลฝรั่งเศสก็ไม่สามารถจัดการตกลงกรณีฟาโซดาให้สอดคล้องกับความต้องการของอังกฤษ ความแตกแยกในประเทศฝรั่งเศสไม่ควรจะแสดงให้เห็นโลกรับรู้ด้วยการถอยหลังในเรื่องเกียรติภูมิทางอาณานิคม การเรียกตัวมาร์ชองด์จากฟาโซดาจะทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสต้องล้มในทันที และรัฐบาลชุดต่อมาจะไม่ยอมรับการตัดสินใจดังกล่าว ความขัดเคืองของกองทัพบกและประชาชนต่อคดีเดรย์ฟุส ทำให้สถานการณ์ของรัฐบาลละเอียดอ่อนมากกว่าธรรมดา และการแสดงความอ่อนแอใดๆ ในเรื่องฟาโซดาก็จะทำให้รัฐบาลล้มทันที แม้จะมีความอ่อนแอภายใน ฝรั่งเศสก็พร้อมที่จะดำเนินนโยบายไม่ประนีประนอมและก้าวร้าว

ทางด้านอังกฤษก็เช่นกัน ความเต็มใจของรัฐบาลที่จะประนีประนอมซึ่งมักจะแสดงเมื่อเกิดข้อขัดแย้งในกรณีอาณานิคมก็ถูกกระทบโดยปัจจัยต่างๆ การเน้นความสำคัญเกินไปขององค์ประกอบทางยุทธศาสตร์ต่อเกียรติภูมิของอังกฤษในอียิปต์ ทำให้การรุกคืบหน้าของฝรั่งเศสไปยังแม่น้ำไนล์ตอนบนต้องพบกับ การต่อต้านอย่างรุนแรงจากอังกฤษซึ่งเกิดจากแรงกระตุ้นทั้งทางยุทธศาสตร์และการคำนึงถึงเกียรติภูมิ ปัญหาชูดานตั้งจุดความสนใจจากสาธารณชน การแก้ไขปัญหานั้นสุดท้ายมีความสำคัญในตัวของมันเองและเป็นเครื่องทดลองอำนาจของอังกฤษ ดังนั้น วิกฤตการณ์ฟาโซดาที่เกิดขึ้นโดยเนื้อแท้แล้วไม่ใช่ปัญหาดินแดนที่หมู่บ้านฟาโซดาหรือชูดาน หรือความมั่นคงของบริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์ แต่เป็นเพราะการห่วงใยถึงสถานะมหาอำนาจของอังกฤษและฝรั่งเศส

ในยุคจักรวรรดินิยม นักการเมืองคร่ำเคร่งและมีบทบาทมากขึ้นในปัญหาเรื่องเกียรติภูมิซึ่งได้กลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุด ปฏิบัติการที่แน่วแน่ของอังกฤษต่อวิกฤตการณ์ฟาโซดายังได้รับการกำหนดในแง่ของเกียรติภูมิส่วนบุคคล เพราะเป็นการเสียต่อฐานะนายกรัฐมนตรีของซอลสเบอรี ความเห็นของหนังสือพิมพ์อังกฤษว่าซอลสเบอรีไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้อีกต่อไป เกิดจากปฏิกิริยาโต้ตอบที่อ่อนแอของรัฐบาลอังกฤษต่อการที่รัสเซียยึดครองพอร์ต อาร์เธอร์ (Port Arthur) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1898 ดังนั้น วิกฤตการณ์ฟาโซดาซึ่งเกิดขึ้นในเวลาไม่กี่เดือนต่อมาจึงเป็นการท้าทายความสามารถและความเข้มแข็งของรัฐบาลอังกฤษภายใต้การนำของซอลสเบอรี

ในระหว่างการประชุมเมื่อวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ. 1898 คณะรัฐมนตรีอังกฤษตัดสินใจที่จะเคลื่อนกำลังทัพเรือ มาตรการดังกล่าวแสดงถึงจุดหักเหของวิกฤตการณ์ ฝรั่งเศสไม่สามารถหลบเลี่ยงข้อเรียกร้องของอังกฤษที่ให้คณะองมาร์ชองด์เดินทางกลับโดยปราศจาก

เงื่อนไขได้อีกต่อไป รัฐบาลฝรั่งเศสลาออกและรัฐบาลชุดใหม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของอังกฤษ รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของฝรั่งเศสคือเตลคาสเซ่ตระหนักว่าอังกฤษจะไม่ยอมให้การครอบครองอียิปต์ของอังกฤษลดลงไปสู่ฐานะของการปกครองดินแดนร่วมกันระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสอย่างเช่นใน ค.ศ. 1882 ข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสต่ออียิปต์ควรจะได้รับทดแทนด้วยข้อเรียกร้องดินแดนอื่น ดินแดนที่ดูมีความทัดเทียมกันดูเหมือนจะเป็นส่วนของแอฟริกาตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งยังไม่ได้รับการครอบงำจากชาวยุโรป ฝรั่งเศสจะสามารถปลอบความรู้สึกอียิปต์ใน ค.ศ. 1898 ด้วยการสถาปนาอำนาจในเมอริออคโค และในเวลาเดียวกันก็จะเป็นประโยชน์ทางการเมืองในการสร้างความเข้าใจอันดีกับอังกฤษ วิกฤตการณ์ฟาไซดาจึงมีผลสัมพันธ์โดยตรงกับความเข้าใจอันดีไมตรี (Entente Cordiale ค.ศ. 1904) ระหว่างอังกฤษ - ฝรั่งเศส ซึ่งเตลคาสเซ่จะเป็นสถาปนิกคนสำคัญในการสร้างความเข้าใจนี้²⁴

2.4 ทฤษฎีของจักรวรรดิโลก (The Theory of World Empires)

วิกฤตการณ์ฟาไซดาสะท้อนการต่อสู้ระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษเพื่อฐานะการเป็นมหาอำนาจระดับโลก เหตุการณ์เช่นนี้เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในสมัยของลัทธิจักรวรรดินิยม ลักษณะเด่นของยุคของลัทธิจักรวรรดินิยมแบบอย่างคือความคิดว่าประเทศมหาอำนาจที่พัฒนาตนเองขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และคริสต์ศตวรรษที่ 19 จะรักษาฐานะความเป็นมหาอำนาจของตนเองได้ด้วยการเพิ่มแสนยานุภาพของตนและแสดงออกด้วยการขยายอำนาจนอกเหนือจากพรมแดนของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายอำนาจภาคโพ้นทะเล ลักษณะเช่นนี้เห็นได้ชัดเจนทั้งในหนังสือที่แพร่หลายในเวลานั้น ในการอภิปรายของผู้ทรงคุณวุฒิ ในกลุ่มผู้กำหนดนโยบายของรัฐบาลและในตัวรัฐบาลเอง ความคิดเช่นนี้อาจเรียกได้ว่า ทฤษฎีของจักรวรรดิแห่งโลก

ในทัศนะของคนอังกฤษ จำนวนของประเทศที่มองเห็นได้ว่าอยู่ในฐานะจักรวรรดิโลกจำกัดอยู่เพียง 3 ประเทศ คือ จักรวรรดิอังกฤษ (The British Empire) สหรัฐอเมริกา และรัสเซีย หรือในอีกทัศนะหนึ่งเยอรมนีแทนที่รัสเซีย ทฤษฎีของจักรวรรดิโลกได้รับการสถาปนาด้วยการที่เยอรมนีขยายฐานอำนาจของตนเองเพื่อรวมแหล่งทรัพยากรเศรษฐกิจของดินแดนในยุโรปและจักรวรรดิอาณานิคม ลักษณะพิเศษของทัศนะที่สองขึ้นอยู่กับดินแดนกว้างใหญ่ที่อุดมด้วยทรัพยากร ซึ่งนอกจากฐานทางด้านเศรษฐกิจแล้ว จักรวรรดิโลกควรอยู่ในฐานะทรงพลังในลักษณะที่จะเติบโตและขยายตัวออกไป เมื่อฐานทางภูมิศาสตร์ของเยอรมนีเล็กโดยไม่ได้สัดส่วน ความพยายามเพื่อแก้ไขการไม่ได้สัดส่วนด้วยการขยายตัว

ทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วก็เกิดขึ้น ด้วยแนวความคิดทางเศรษฐกิจเรื่องการผนวกเขตเศรษฐกิจในยุโรป (Mitteleuropa) ซึ่งขยายต่อมาเป็นแนวความคิดด้านภูมิศาสตร์ของแกนร่วมเบอร์ลิน-แบกแดด (Berlin - Baghdad) และต่อมาด้วยความคิดเรื่องการผนวกเขตเศรษฐกิจแอฟริกา (Mittelafrika)

ในทัศนะของอังกฤษ แอฟริกาใต้เป็นดินแดนที่สำคัญที่สุดซึ่งอังกฤษได้รับการจากการแบ่งทวีปแอฟริกาใน ค.ศ. 1806 เมื่ออังกฤษยึดเคปทาวน์ (Cape Town) จากพวกดัชต์ (Dutch) อังกฤษก็ได้ทำเป็นเมืองท่าสำหรับพักเรือของตนในระหว่างเส้นทางสู่อินเดีย พวกเชื้อสายดัชต์หรือพวกบัวร์ (Boer) ซึ่งต้องการรักษาเอกราชของตนจึงอพยพเข้าไปยังดินแดนคอนินและสร้างรัฐอิสระโอเรนจ์และสาธารณรัฐทรานสวาล แต่การค้นพบทองคำและเพชรในแอฟริกาใต้หลังจาก ค.ศ. 1886 ทำให้ชาวอังกฤษซึ่งไปตั้งหลักแหล่งในอาณานิคมพากันหลั่งไหลเข้ามามาก และเป็นสาเหตุให้เกิดการต่อสู้ระหว่างพวกบัวร์และพวกอังกฤษ³⁵ ความพยายามของ ดร.เจมส์สัน (Dr. L. Storr Jameson) ที่จะโจมตีสาธารณรัฐทรานสวาลในปลายเดือนธันวาคม ค.ศ. 1895 ประสบความล้มเหลว ประกอบกับการที่ศาลอังกฤษแสดงความปรารถนาต่อบรรดาผู้นำที่ก่อการครั้งนี้ได้สร้างความขมขื่นให้แก่พวกบัวร์ ความแข็งแกร่งของพวกบัวร์ที่ได้ตอบการกระทำของฝ่ายอังกฤษ คือ การเลือกตั้งพอลลัสครูเกอร์ (Paulus Kruger) ซึ่งมีนโยบายต่อต้านพวกออยท์ลันเดอร์ (Uitlanders - คนงานชาวยุโรปซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษที่เข้าไปทำงานในแอฟริกาใต้) ให้ดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีของทรานสวาลอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. 1898 เป็นวาระ 5 ปี และทรานสวาลก็ได้ร่วมเป็นพันธมิตรทางการทหารกับรัฐอิสระโอเรนจ์

ความตั้งใจของรัฐบาลอังกฤษและพวกนายทุนอังกฤษในแอฟริกาใต้ที่จะยึดครองดินแดนที่มั่งคั่งที่สุดของแอฟริกาใต้ทำให้พวกบัวร์ไม่พอใจและเตรียมการรับมือ ในทัศนะของอังกฤษ ช่องว่างของอำนาจอังกฤษในระยะทาง 2,000 ไมล์จากเคปทาวน์ขึ้นไปทางเหนือสู่รัฐอิสระคองโก คือ ดินแดนของพวกบัวร์ ซึ่งอังกฤษจะต้องหาทางปิดช่องว่างนี้ นโยบายดังกล่าวกระตุ้นให้เกิดการกระทบกระทั่งระหว่างพวกอังกฤษและพวกบัวร์ซึ่งทวีมากขึ้นทุกที และพวกบัวร์ทราบดีว่านโยบายของอังกฤษอาจทำให้ทรานสวาลต้องสูญเสียเอกราช ทางด้านอังกฤษนั้นทั้งเซอร์อัลเฟรด มิลเนอร์ (Sir Alfred Milner) ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำแอฟริกาใต้และนายโจเซฟ เชมเบอร์เลน (Joseph Chamberlain) รัฐมนตรีว่าการอาณานิคมมีความเห็นพ้องกับนายเซซิล โรดส์ (Cecil Rhodes) ที่จะอ้างถึงความทุกข์

ยากของพวกออยท์ลันเดอร์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกรรมกรในเมืองทองคำที่ทรานสวาล และเรียกร้องให้รัฐบาลบัวร์ให้สิทธิในการเลือกตั้งแก่ชาวอังกฤษเหล่านี้ ข้อเรียกร้องดังกล่าวกระตุ้นให้เกิดความเห็นใจและการสนับสนุนทั้งในอังกฤษและในเคปโคโลนี สำหรับการใช้นโยบายก้าวร้าวต่อสาธารณรัฐบัวร์ ในขณะที่การเจรจาระหว่างพวกอังกฤษและพวกบัวร์ เรื่องการให้สิทธิในการเลือกตั้งแก่พวกออยท์ลันเดอร์ยืดเยื้ออยู่นั้น ทั้งสองฝ่ายก็เตรียมตัวเพื่อการสงคราม อังกฤษคาดว่าจะสามารถเอาชนะพวกบัวร์ได้อย่างง่ายดาย ถ้าไม่มีมหาอำนาจอื่นแทรกแซงและเยอรมนีก็ดูเหมือนจะก่อความยุ่งยากได้มากที่สุด ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1898 อังกฤษจึงเสนอให้สินบนแก่เยอรมนีด้วยข้อตกลงลับเกี่ยวกับจักรวรรดิอาณานิคมของโปรตุเกส ในกรณีที่โปรตุเกสจำเป็นต้องสละอำนาจในแองโกลา (Angola) แองโกลาจะถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนทางเหนือและทางใต้เป็นของเยอรมนี ตอนกลางเป็นของอังกฤษ ในขณะที่ทางตอนเหนือของโมซัมบิกจะถูกแบ่งให้เยอรมนี และทางตอนใต้เป็นของอังกฤษ และเยอรมนีจะได้เกาะติมอร์ (Timor) ในหมู่เกาะอินเดียนตะวันออก แต่ต่อมาอังกฤษเปลี่ยนใจและในวันที่ 14 ตุลาคม ค.ศ. 1899 อังกฤษก็ตกลงเป็นการลับกับโปรตุเกสว่าจะค้าประกันบูรณาภาพของดินแดนของจักรวรรดิโปรตุเกส และโปรตุเกสรับประกันว่าจะอนุญาตให้เรือรบอังกฤษเติมเชื้อเพลิงที่ท่าเรือของโปรตุเกสในแอฟริกา และจะไม่อนุญาตให้มีการส่งอาวุธให้พวกบัวร์

จนถึงเดือนกันยายน ค.ศ. 1899 การเจรจาระหว่างพวกบัวร์และอังกฤษก็ถึงจุดชะงัก คุรูเกอร์ได้เสนออย่างมีเงื่อนไขในการให้สิทธิแก่พวกออยท์ลันเดอร์หลังจากพำนักอยู่ในทรานสวาลถึง 5 ปี แต่แซมเบอร์เลนได้เรียกร้องให้มีการให้สิทธิแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ 5 ปี โดยปราศจากเงื่อนไข เมื่อคุรูเกอร์ปฏิเสธ ทางออกทางเดียวคือสงคราม และในวันที่ 9 ตุลาคม ฝ่ายทรานสวาลยื่นคำขาดก่อนหน้าที่ยกอังกฤษจะยื่นคำขาดแบบเดียวกันเพียงเล็กน้อย รัฐอิสระโอเรนจ์ได้เข้าร่วมกับทรานสวาลในทันที

สงครามบัวร์เป็นสงครามที่เหี้ยมโหดและสูญเสียมาก เมื่อเริ่มสงครามนั้นดูเหมือนอังกฤษจะได้ชัยชนะอย่างง่ายดาย เพราะมีกำลังเหนือกว่าพวกบัวร์อย่างเทียบไม่ได้ แต่ปรากฏว่าสงครามกินเวลาถึง 3 ปี เพราะพวกบัวร์ต่อสู้อย่างทรหด อังกฤษประสบความยากลำบากกับพวกบัวร์มาก เมื่อเริ่มสงครามนั้นแม่ทัพอังกฤษคือนายพลบูลเลอร์ (Buller) ได้แบ่งกำลังออกเป็น 3 ส่วน แทนที่จะรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กองกำลังของพวกบัวร์ซึ่งรวมแบบจรรยาได้บดขยี้กองกำลังของอังกฤษในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1899 เมื่อ

บูลเดอร์ถูกเรียกตัวกลับและนายพลลอร์ดโรเบิร์ต (Lord Roberts) ได้รับตำแหน่งเป็นผู้บังคับบัญชา โดยมีนายพลคิชเชนเนอร์เป็นหัวหน้าคณะเสนาธิการ ภายใต้ผู้นำคนใหม่และการเสริมกำลังที่ระดมมาจากจักรวรรดิอังกฤษทั้งหมด กระแสของสงครามก็เริ่มเปลี่ยน การปิดล้อมคิมเบอร์เลย์ (Kimberley) และเลดีสมิธ (Ladysmith) ของพวกบัวร์ถูกขับไล่ในปลายเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1900 และในเดือนกันยายนของปีนั้น ขั้นตอนแรกของการต่อสู้แบบสงครามโดยเปิดเผยก็สิ้นสุดลงโดยพวกบัวร์พ่ายแพ้ในสมรภูมิ ครูเกอร์หนีไป และอังกฤษก็ประกาศผนวกแคว้นทรานสวาลและรัฐอิสระโอเรนจ์ อย่างไรก็ตาม พวกบัวร์ยังทำสงครามกองโจรติดต่อกันมาอีกถึง 2 ปี ก่อนที่อังกฤษจะเอาชนะได้ในที่สุด ระหว่างการต่อสู้อังกฤษสูญเสียชีวิตทหารประมาณ 6,000 คน และบาดเจ็บ 23,000 คน ในขณะที่พวกบัวร์ถูกฆ่าตายประมาณ 4,000 คน แต่สาธารณรัฐในแอฟริกาใต้ 2 แห่งได้สูญเสียเอกราชของตนและถูกรวมเข้ากับจักรวรรดิอังกฤษ³⁶ แม้จะพ่ายแพ้ แต่ความกล้าหาญของพวกบัวร์ก็เป็นที่ประจักษ์และยกย่องแก่ชาวโลก ในขณะที่อังกฤษได้รับการประณามจากผู้นำและประชาชนของประเทศมหาอำนาจอื่นๆ³⁷

สงครามบัวร์ทำให้รัฐบาลอังกฤษต้องประสบปัญหาอย่างมาก การรบที่ยืดเยื้อและไม่แน่นอนก็เป็นเรื่องเลวร้ายอยู่แล้ว และที่เลวร้ายยิ่งขึ้นคือผลต่อฐานะระหว่างประเทศของอังกฤษ คู่แข่งของอังกฤษในยุโรปรู้สึกยินดีที่อังกฤษประสบการพ่ายแพ้ทางทหาร และสิ่งนี้เป็นหลักฐานว่าอังกฤษมีจุดอ่อนของตน มีข่าวลือและสัญญาณของการดำเนินการด้านการทูตที่เบอร์ลิน เซนต์ปีเตอส์เบิร์ก (St. Petersburg) และปารีส ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการร่วมมือกันระหว่างเยอรมนี รัสเซีย และฝรั่งเศส เพื่อทำการแทรกแซง และแม้แต่ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งความสัมพันธ์ฉันมิตรกับอังกฤษได้รับการปลูกฝังใน ค.ศ. 1897 - 1898 และนับเป็นการขุดเซยความเป็นปฏิปักษ์ของประเทศอื่นๆ ในยุโรปนั้น, ปรากฏว่าความเห็นของสาธารณชนภายหลังจากที่เกิดสงครามบัวร์นั้นเป็นการสนับสนุนพวกบัวร์และต่อต้านอังกฤษ

อังกฤษถูกทอดทิ้งและมันไม่ได้เป็น "ความโดดเดี่ยวที่ตีเลิศ" (Splendid Isolation) ซึ่งซอสเบอร์รี่ไอ้ฮวด แม้ว่าการก่อกองทัพเรืออังกฤษจะยังสมบูรณ์และมีอำนาจสูงสุด และสามารถช่วยเหลือให้อังกฤษได้รับชัยชนะพวกบัวร์ในที่สุดด้วยการขนส่งกำลังทหารและยุทโธปกรณ์ต่างๆ ไปยังแอฟริกาใต้ สิ่งนี้คือการแสดงออกที่มาชานและพวกสนับสนุนกำลังทางนาวีให้เหตุผลว่ามันคือความเป็นมหาอำนาจทางทะเล ซึ่งบทเรียนนี้ทั้งอังกฤษและประเทศคู่แข่งต่างก็จดจำใส่ใจ การโหมกำลังครั้งใหม่ของการก่อสร้างทางนาวีในรัสเซียและ

ฝรั่งเศส รวมทั้งในสหรัฐฯ และญี่ปุ่น กองทัพเรือเยอรมันได้รับการเสริมกำลังขึ้นจากการตัดสินใจของสภาไรช์ชตากใน ค.ศ. 1898 ระหว่างที่เกิดสงครามสเปนและอเมริกา และเพิ่มกำลังมากขึ้นใน ค.ศ. 1900 ในระหว่างสงครามบัวร์ การอยู่โดดเดี่ยวของอังกฤษจึงนับเป็นอันตราย และเมื่อสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัฐบาลอังกฤษก็เริ่มการแสวงหาพันธมิตรอย่างแท้จริง³⁸

เมื่อสงครามบัวร์สิ้นสุดลงในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1902 ด้วยสนธิสัญญาเวรีนิกิง (Treaty of Vereeniging) นั้น อังกฤษชดใช้เงินจำนวน 15,000,000 ดอลลาร์สำหรับฟาร์มที่ถูกทำลายเพื่อเป็นการเอาใจพวกบัวร์ หลังจากการลงนามในสนธิสัญญาได้ 7 ปี เคปโคโลนี นาทาล (Natal) รัฐอิสระโอเรนจ์และทรานสวาลได้รวมตัวกันเป็นสหภาพแห่งแอฟริกาใต้ (Union of South Africa) ใน ค.ศ. 1909 โดยมีการปกครองตนเองแบบโดมิเนียน สหภาพมีประชากรประมาณ 6 ล้านคน และภายใต้แรงบันดาลใจของเซอร์ โรดส์ อังกฤษจึงบุกเบิกเข้าไปยังดินแดนตอนในจากแอฟริกาใต้ อังกฤษได้สร้างรัฐในอารักขาเหนือเบชวานาแลนด์ (Bechuanaland) ใน ค.ศ. 1885 และดินแดนตอนบนของแม่น้ำซัมเบซี (Zambesi) ซึ่งต่อมาเรียกว่าโรดีเซีย อังกฤษประกาศคุ้มครองในอาซาแลนดีใน ค.ศ. 1891 เมื่อสาธารณรัฐของพวกบัวร์ยอมจำนนใน ค.ศ. 1902 ความฝันของโรดส์เรื่องทางรถไฟที่จะแล่นจากเคปทาวน์สู่ไคโรโดยผ่านดินแดนที่เป็นของอังกฤษโดยตลอดดูเหมือนจะเป็นความจริงขึ้นมา แต่การที่เยอรมนียึดดินแดนส่วนใหญ่ของแอฟริกาตะวันออกซึ่งตรงกันข้ามกับซันซิบาร์ (Zanzibar) เป็นเขตอารักขาและการขยายเขตอารักขานี้จนจรดเบลเยียมคองโกที่ต้นทะเลสาบตันกันยิกา (Tanganyika) ก็เป็นอุปสรรคในการเชื่อมต่อของดินแดนอังกฤษ³⁹

การแข่งขันระหว่างอังกฤษและเยอรมนี การเข้ามามีส่วนอย่างเต็มที่ของรัฐบาลเยอรมันในการแก่งแย่งดินแดนในแอฟริกานั้นอาจนับได้ว่าจากการประชุมแห่งเบอร์ลิน ค.ศ. 1884 - 1885 ต่อมาเยอรมนีก็ยึดครองชายฝั่งทางใต้ลงไปเรียกว่าแอฟริกาตะวันตกเฉียงใต้ของเยอรมนี (German Southwest Africa) และยึดแอฟริกาตะวันออกของเยอรมนี (German East Africa) เป็นรัฐในอารักขาเช่นกัน แม้ดินแดนที่เยอรมนีผนวกเช่นแอฟริกาตะวันตกเฉียงใต้จะมีคุณค่าแต่เพียงเล็กน้อย แต่เมื่อตกอยู่ในมือของเยอรมนี ก็อาจเป็นการคุกคามต่อแอฟริกาใต้ของอังกฤษ ส่วนแอฟริกาตะวันออกของเยอรมันนั้น ขยายเข้าไปในดินแดนถึงชายฝั่งทะเลสาบตันกันยิกา และป้องกันการแข่งขันระหว่างโรดีเซียและยูกันดา ซึ่งอยู่บริเวณต้นแม่น้ำไนล์ อย่างไรก็ตาม อังกฤษยินยอมทำข้อตกลงซึ่งยอมรับการอ้างสิทธิ

ของบริษัทดังกล่าว นอกจากนี้ เยอรมนีได้รับเกาะเฮลโกแลนด์ (Helgoland) ในทะเลเหนือ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการยอมรับการอ้างสิทธิของอังกฤษในยูกันดา ในอาซาแลนด์ และแซน-ชิบาร์

การแข่งขันความเป็นเจ้าอาณานิคมระหว่างมหาอำนาจทำให้ความเป็นศัตรูระหว่างประเทศต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ระหว่าง ค.ศ. 1880 - 1914 มีการขัดแย้งทางการทูตและวิกฤตการณ์ที่สืบเนื่องข้อขัดแย้งในเรื่องเขตอิทธิพลในแอฟริกา แต่ข้อขัดแย้งมักได้รับการตกลงด้วยการต่อรองซึ่งชาวยุโรปโดยทั่วไปพอใจมากกว่าที่จะให้เกิดสงคราม แต่ถึงกระนั้นก็ตามการแข่งขันในแอฟริกาก็มีส่วนเพิ่มความตึงเครียดด้านวิกฤตการณ์ระหว่างประเทศก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1

ปัญหาโมร็อกโก แม้ว่าในการประชุมที่เบอร์ลินเมื่อ ค.ศ. 1884 - 1885 ฝรั่งเศสและเยอรมนีจะร่วมมือกันในปัญหาอาณานิคมแอฟริกาเพื่อต่อต้านอังกฤษ แต่ทั้งสองประเทศก็เกือบทำสงครามกันในปัญหาโมร็อกโก ฝรั่งเศสพยายามที่จะมีอิทธิพลครอบงำสุลต่านแห่งโมร็อกโกเพื่อการยึดครองประเทศนี้ในที่สุด จึงทำให้เยอรมนีต่อต้านอย่างมาก ในขณะที่อิตาลี สเปน และอังกฤษ ต่างก็วางเฉยกับการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศส เยอรมนีเกรงว่าอิทธิพลของตนจะเสื่อมลงถ้าฝรั่งเศสมีอำนาจมากขึ้น จึงสนับสนุนสุลต่านในการรักษาเอกราช และบูรณภาพของโมร็อกโก ทักษะและผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างฝรั่งเศสและเยอรมนี ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางการทูตถึง 3 ครั้ง ระหว่าง ค.ศ. 1905 - 1911 ซึ่งเกี่ยวพันถึงการท้าทายทางเกียรติภูมิระหว่างเยอรมนีซึ่งได้รับการสนับสนุนจากออสเตรียและฝรั่งเศสซึ่งได้รับการสนับสนุนจากอังกฤษและรัสเซีย ปัญหาโมร็อกโกได้รับการตกลงโดยการต่อรองกันใน ค.ศ. 1911 - 1912 ซึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงการท้าทายและสงครามระหว่างมหาอำนาจในยุโรปอย่างหวุดหวิด โดยฝรั่งเศสยอมยกดินแดนบางส่วนของคองโกของฝรั่งเศส (French Congo) ให้เยอรมนี และเยอรมนียินยอมให้ฝรั่งเศสมีสิทธิครอบครองโมร็อกโกในฐานะรัฐในอารักขาเกือบทั้งหมด โดยสเปนได้ครอบครองดินแดนที่เหลือไม่ถึงร้อยละ 10 ของโมร็อกโก⁴⁰

ในบางแง่ ฝรั่งเศสมีความสำเร็จมากกว่าอังกฤษในการกระชับชัยชนะเหนือแอฟริกา ใน ค.ศ. 1885 ฝรั่งเศสสามารถเชื่อมดินแดนแถบศูนย์สูตรของฝรั่งเศสหรือคองโกของฝรั่งเศสเข้ากับดินแดนทางแอฟริกาตะวันตกโดยเส้นทางแม่น้ำอูบังกิ (Ubangi) เมื่อฝรั่งเศสได้โมร็อกโกเป็นรัฐในอารักขาใน ค.ศ. 1912 ก็เป็นการกำหนดขอบเขตของจักรวรรดิ

แอฟริกาของฝรั่งเศสทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ จนถึง ค.ศ. 1914 ดินแดนในครอบครอง
ของฝรั่งเศสในแอฟริกาก็มีปริมาณเนื้อที่เหนือกว่าทุกประเทศ การแก่งแย่งดินแดนในแอฟริกา
สิ้นสุดลงด้วยการสร้างจักรวรรดิอาณานิคมของมหาอำนาจในยุโรป”

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 แอฟริกาทั้งทวีปถูกแบ่งออกเป็นอาณานิคมของ
ประเทศต่างๆ จนหมดสิ้น ฝรั่งเศสได้ดินแดนตอนบนซึ่งส่วนใหญ่เป็นทะเลทราย อังกฤษได้
ดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดจากแอฟริกาได้ขึ้นไปถึงตอนเหนือของอียิปต์ ทางฝั่งด้านล่างและ
ตอนกลางตกเป็นของโปรตุเกส เบลเยียม เยอรมนี และอิตาลี

ใน ค.ศ. 1914 ยุโรปบรรลุถึงอำนาจอันสูงสุดและเต็มไปด้วยความหยิ่งยะโส
ในอำนาจเกียรติภูมิและฐานะของตน ยุโรปอ้างว่าต้องการดูแลแก้ไขปัญหาของชาติที่ล่า
หลัง แต่ยุโรปก็พิสูจน์ว่าไม่สามารถแก้ไขปัญหาของตนเอง สงครามโลกครั้งที่ 1 จึงนำไปสู่
การแตกสลายของลัทธิอาณานิคมหรือลัทธิจักรวรรดินิยม

ถ้าหากไม่พิจารณาในแง่ศีลธรรมแล้ว ลัทธิจักรวรรดินิยมนำความก้าวหน้ามา
สู่ดินแดนที่ตกเป็นอาณานิคมเช่นกัน ถนน ทางรถไฟ การสุขาภิบาล โรงพยาบาล และโรงเรียน
ต่างๆ เกิดขึ้นในประเทศที่ล่าหลัง ในขณะที่สงครามระหว่างเผ่า ลัทธิทรงเจ้าเข้าผี อภินิหาร
หรือพิธีกรรมทางศาสนาหรือประเพณีต่างๆ ที่ทำรุนแรงปราบปราม ที่สำคัญคือการปรับปรุง
ให้ทันสมัย (Modernization) ได้รับการนำมาใช้ในดินแดนที่ไม่ใช่โลกตะวันตก อย่างไรก็ตาม
เมื่อคำนึงถึงผลประโยชน์เหล่านี้แล้ว จะเห็นได้ว่ามันเทียบไม่ได้กับความเสียหายทั้งจิตใจ
และร่างกายต่อประชาชนในอาณานิคม เพราะมันทำให้เกิดความรู้สึกที่สับสนความฟ่ายแพ้
และความต่ำต้อย⁴²

เชิงอรรถบทที่ 5

- 1 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism* (New York : Harper Torchbook, 1914), pp. 219-220.
- 2 Edward R. Tannenbaum, *European Civilization Since the Middle Ages*, Vol.II, 2nd. ed., (New York : John Wiley and Sons, Inc., 1971), p. 542.
- 3 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 223-224.
- 4 Thomas H. Greer, *A Brief History of Western Man*, 3rd ed., (New York : Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1977), p. 464.
- 5 Alan Palmer, *The Penguin Dictionary of Modern History 1789 - 1945*, 2nd ed., (Penguin Books, 1983), p. 45.
- 6 Ibid.
- 7 Thomas H. Greer, *A Brief History of Western Man*, p. 464.
- 8 Carlton J.H. Hayes, *A generation of Materialism*, pp. 233-234.
- 9 Ibid., pp. 238-240.
- 10 Ibid., pp. 240-241.
- 11 Gordon A. Craig, *Europe Since 1815*, 2nd ed. (New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1966).
- 12 Winfried Baumgart, *Imperialism : The Idea and Reality of British and French Colonial Expansion, 1880 - 1914* (London University Press, 1982) pp. 109-111.
- 13 Ibid.
- 14 Ibid.
- 15 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism* pp. 219-220.
- 16 Winfried Baumgart, *Imperialism*, pp. 69-72.
- 17 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 221-222.
- 18 Gordon A. Craig, *Europe Since 1815*, pp. 448-449.
- 19 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 223-224.
- 20 Gordon A. Craig, *Europe Since 1815*, pp. 465-466.

- 21 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 321-322.
- 22 Gordon A. Craig, *Europe Since 1815*, pp. 469-471.
- 23 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 316-319.
- 24 *Ibid.*, pp. 319-320.
- 25 Winfried Baumgart, *Imperialism*, pp. 32-34.
- 26 *Ibid.*, pp. 35-49.
- 27 *Ibid.*, p. 49.
- 28 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 220-221.
- 29 Winfried Baumgart, *Imperialism*, pp. 50-51.
- 30 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 220-221.
- 31 *Ibid.*, pp. 221-222.
- 32 *Ibid.*
- 33 Winfried Baumgart, *Imperialism*, pp. 57-59.
- 34 *Ibid.*, pp. 63-68.
- 35 Wallace K. Ferguson and Geoffrey Bruun, *A Survey of European Civilization*, 4th ed. (New York : Houghton Mifflin Co., 1969), p. 739.
- 36 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 320-321.
- 37 Wallace K. Ferguson and Geoffrey Bruun, *A Survey of European Civilization*, p. 739.
- 38 Carlton J.H. Hayes, *A Generation of Materialism*, pp. 321-322.
- 39 Wallace K. Ferguson and Geoffrey Bruun, *A Survey of European Civilization*, p. 739.
- 40 *Ibid.*, p. 745.
- 41 *Ibid.*, p. 740.
- 42 *Ibid.*